

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANA BİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI**

**MÂTURÎDÎ'NİN TE'VÎLÂTÜ'L-KUR'ÂN'INDA
FIKHÎ GÖRÜŞLERİ
(NİSA SURESİ ÖRNEĞİ)**

MURAT SEVİNÇ

(YÜKSEK LİSANS TEZİ)

**DANIŞMAN
Doç. Dr. İsmail BİLGİLİ**

KONYA-2019

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

YÜKSEK LİSANS TEZİ KABUL FORMU

Öğrencinin	Adı Soyadı	Murat SEVİNÇ
	Numarası	138106041028
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / İslam Hukuku
	Programı	Yüksek Lisans
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. İsmail BİLGİLİ
	Tezin Adı	Mâturîdî'nin Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ında Fıkhî Görüşleri (Nisa Suresi Örneği)

Yukarıda adı geçen öğrenci tarafından hazırlanan “**Mâturîdî'nin Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ında Fıkhî Görüşleri (Nisa Suresi Örneği)**” başlıklı bu çalışma 15 / 10 / 2019 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda oybirliği /oyçokluğu ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Sıra No	Danışman ve Üyeler		
	Unvanı	Adı ve Soyadı	İmza
1	Doç. Dr.	İsmail BİLGİLİ (Danışman)	
2	Doç. Dr.	Murat ŞİMŞEK	
3	Prof. Dr.	Abdullah ÇOLAK	

 KONYA	T.C. NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü	 NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
--	---	--

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Murat SEVİNÇ		
	Numarası	138106041028		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / İslam Hukuku		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	Mâturîdî'nin Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ında Fıkhî Görüşleri (Nisa Suresi Örneği)			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Murat SEVİNÇ

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Murat SEVİNÇ		
	Numarası	138106041028		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslam Bilimleri / İslam Hukuku		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. İsmail BİLGİLİ		
Tezin Adı	Mâturîdî'nin Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ında Fıkhî Görüşleri (Nisa Suresi Örneği)			

Hicrî ikinci ve üçüncü asırda yaşamış olan, daha çok kelamcı kişiliği ile tanınan Ebû Mansûr Mâturîdî'nin (ö. 333/944), fıkhî yönü ortaya konulmaya çalışılmıştır. İmam Mâturîdî'nin günümüze kadar ulaşan iki eserinden biri olan Te'vîlâtü'l-Kur'ân adlı eseri fıkhî görüşlerini bulabileceğimiz en kapsamlı eserdir.

Çalışmamızda Nisa Suresi'nde yer alan fıkhî görüşlerini inceledik. Çalışmamız giriş, üç ana bölüm ve sonuç kısımlarından oluşmaktadır. Birinci bölümde İmam Mâturîdî'nin hayatı, ilmi şahsiyeti, hocaları, öğrencileri ve eserleri tanıtılmıştır. İkinci bölümde İmam Mâturîdî'nin fıkhî kişiliği, hanefî fakihî oluşu ve hanefî fıkhına katkıları üzerinde durulmuştur. Üçüncü bölümde ise Nisa Suresi'nde yer alan görüşlerine yer verilmiş ve hanefî mezhebine uygunluğu incelenmiştir.

İmam Mâturîdî'nin kullandığı genel kaideler tespit edilmeye çalışılmıştır. Yapılan inceleme sonucunda Ebû Hanife'nin rey metoduna sahip çıktığı, ayetleri tefsir ederken Ebû Hanife'nin çizgisini takip ettiği görülmüştür.

Anahtar Kelimeler: İmam Mâturîdî, Te'vîlâtü'l-Kur'ân, Mâveraünnehr, Hanefî, Fakih, Rey metodu

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	Murat SEVİNÇ		
	Student Number	138106041028		
	Department	Basic Islamic Sciences / İslamic Law		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	☒	
		Doctoral Degree (Ph.D.)	☐	
	Supervisor	Associated Professor Dr İsmail BİLGİLİ		
Title of the Thesis/Dissertation	Al Maturidi's Fiqh Opinions in his Tafseer Ta'wilat al Quran –in the example of Sura al Nisa-			

In this study, it has been put forward the fiqh opinions of Abu Mansur Maturidî (d. 333/944), who is known as a great theologian and head of school of Maturid lived in the third and fourth centuries. His tafseer Ta'wilat al Quran is one of the two works of Imam Maturidi which has survived to the present day and it is the most comprehensive work in wich we can find his fiqh views.

In our study, we examined his views of the jurisprudence in Sura al Nisa. Our thesis consists of introduction, three main sections and conclusion parts. In the first part, the life, scientific personality, teachers, students and works of Imam al Maturidi have been introduced. In the second chapter, the fiqh personality of Imam Maturidi, his being a Hanafi faqih and his contributions to Hanafi fiqh have been discussed. In the third part, his views in Surat al Nisa are given and their suitability to Hanafi sect have been examined.

In this study, we tried to determine the general rules used by Imam al Maturidi, it was seen that he adopted Abu Hanife's method of Ray and followed the line of Abu Hanifa while commenting the verses.

Key words: Imam al Maturidi, Ta'wilat al Quran, Transoxaina, Hanafi, Faqih, the method of Ray

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	v
ÖNSÖZ	vi

GİRİŞ

1. Çalışmanın Konusu, Önemi ve Amacı	1
2. Çalışmanın Yöntemi, Kaynakları ve Literatür Değerlendirmesi	2

BİRİNCİ BÖLÜM

MÂTURÎDÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

A. Tarihi Arka Plan: Maturidi'nin Yaşadığı Döneme Genel Bakış.....	3
B. Hayatı	4
1. İsmi ve Künyesi	4
2. Doğumu ve Nesebi	5
3. Öğrenim Hayatı ve İlmi Şahsiyeti	8
4. Hocaları	9
4.1. Ebû Bekr Ahmed b. İshak b. Salih el-Cüzcânî	10
4.2. Ebû Nasr Ahmed b. el-Abbas el-İyâzî	10
4.3. Muhammed b. Mukâtil er-Râzî	11
4.4. Nusayr b. Yahya el-Belhî	11
4.5. Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Recâ el-Cüzcânî	12
5. Öğrencileri	12
5.1. Ali b. Saîd Ebû'l-Hasan er-Rustuğfenî	12
5.2. Ebû Muhammed Abdulkerim b. Musa b. İsa el-Pezdevî	13
5.3. Ebû Ahmed el-İyâzî.....	13
5.4. Ebû'l-Kâsım İshak b. Muhammed b. İsmail el-Hakîm es-Semerkindî ...	13
C. Eserleri	14
1. Günümüze Ulaşmayan Eserleri	14
1.1. Kitabu'l-Makalat	15
1.2. Kitabu'l-Cedel Fi Usuli'l-Fıkh	15

1.3. Kitabu Redd-i Evaili'l-Edille li'l-Ka'bi	15
1.4. Kitabu redd-i teHz.ibi'l-Cedel Li'l-Ka'bi	15
1.5. Kitabu Beyan-i Vehmi'l-Mu'tezile	16
1.6. Kitabu Fi'r-red Ale'l-Karamıta (Fi'l-Usul)	16
1.7. Kitabu Fi'r-Red Ale'l-Karamıta (Fi'l-Füru)	16
1.8. Meahizu (Me'hazu)'ş-Şerai' fi-Usuli'l-Fıkh	16
1.9. Reddu Vaidu'l Füssak li'l-Ka'bi	16
1.10. Reddu Kitabi'l-İmame li-Ba'di'r-Revafız	16
1.11. Reddu'l-Usuli'l-Hamse li-Ebi Ömer el-Bahili	17
1.12. Şerhu'l-Camii's-Sağır	17
2. Günümüze Kadar Ulaşan Eserleri	
2.1. Kitâbu 't-Tevhid	17
2.2. Kitâbu 't-Te'vîlât	18

İKİNCİ BÖLÜM

BİR FAKİH OLARAK İMAM MÂTURÎDÎ

1. Fıkıh İlminin Kurucusu Ebû Hanîfe ve Hanefîlik.....	19
2. Bir Hanefî Fakih: İmam Mâturîdî	20
3. İmam Mâturîdî'nin Hanefî Fıkhına Katkısı.....	22
4. İmam Mâturîdî'ye Yapılan Atıflar	24

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÂTURÎDÎ'NİN NİSA SURESİ ÖRNEĞİNDE FIKHİ GÖRÜŞLERİ

A. İBADETLER

1. Namaz ile İlgili Fıkhî Görüşleri	26
a- Korku Namazı	26
b- Seferîlikte Namaz	28
c- Namaz Vakitleri	28
2. Teyemmüm	29
3. Cünüplükle İlgili Hüküm	30

B. MUNÂKEHÂT

Nikah ile İlgili Fıkhî Görüşleri

a. Taaddüd-i zevcât	31
b. Kölenin nikahı	31
c. Mehir	32

C. UKUBAT

1. Mürtedin hükmü	33
2. Zina ve livata ile ilgili hükümler	34
3. Baskı Altında Zina İle İlgili Hüküm	36

D. FERAİZ

Ferâiz	36
Terike	37
Vâris	37
Mûris	37
Ashâbu'l-Ferâiz	37
Asabe	37
Zevi'l-Erhâm	37
Red	38
Avl	38
Kelâle	38
1. Kadınların Vâris Olmaları	38
2. Miras Taksiminde Hazır Bulunanlarla İlgili Hüküm	39
3. Vârise Vasiyet	39
4. Zevi'l-Erhâmın Mirastan Pay Alması	40
5. Avl Meselesi Hakkındaki Görüşü	41
6. Red Meselesi Hakkındaki Görüşü	41
7. Miras Taksimi Konusundaki Görüşleri	42
7.1. Tek Erkek Çocuğun Hissesi	42
7.2. İki Kızın Hissesi	42
7.3. Çocukla Beraber Anne-Babanın Hissesi	42
7.4. Çocuk Yoksa Anne-Babanın Hissesi	43
7.5. Kardeşlerle Beraber Annenin Hissesi	43

7.6. Eşlerin Hissesi	44
7.7. Anabir Kardeşlerin Hissesi	45
7.8. Bababir Kardeşlerin Hissesi	45

E. DİĞER KONULAR

1. Cihad (Savaşa Hazırlık)	46
2. Yetimlerle İlgili Hükümler	47
3. Baba – Oğul Arasında Ticaret Ve Şahitlik	48

F. İMAM MÂTURÎDÎ'NİN GÖRÜŞLERİNİN HANEFÎ MEZHEBİNE UYGUNLUĞU

48

G. MÂTURÎDÎ'NİN KULLANDIĞI GENEL FIKHÎ KÂİDELER

50

Sonuç	52
Kaynakça	54

KISALTMALAR

- a.mlf.** : Aynı müellif
- b.** : b., b.
- (c.c)** : Celle celâlühü
- çev.** : Çeviren
- DİA** : Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
- ed.** : Editör
- Hz.** : Hazreti
- (r.a)** : Radıyallahu anh
- (r.anha)** : Radıyallahu anha
- s.** : Sayfa
- (s.a.)** : Sallallahu aleyhi ve sellem
- thk.** : Tahkik eden
- ty.** : (Baskı) tarih yok
- v.** : Vefat tarihi
- yy.** : (Baskı) yeri yok
- krş.** : Karşılaştırınız
- nşr.** : Neşreden
- bkz.** : Bakınız

ÖNSÖZ

Allah Teâlâ en son ve mükemmel olarak gönderdiği İslam'ı, önceki dinlerin maruz kaldığı tahrif ve bozulmalara fırsat vermeden, koruyacağını bildirmiştir. Dini korumak öncelikle onun kutsal kitabını korumak demektir. Allah Teâlâ bunu gerçekleştirmek için hem peygamberine hem onun râşit halifelerine bir takım tedbirler aldırdı. Ümmetin de sahip çıkmasıyla Kuran ilk indiği haliyle, tahrife uğramadan günümüze kadar ulaşmıştır. Bu çalışmalar lafız yönüyle ilahi vahyi muhafaza ederek, saf ve masum haliyle kalmasını sağlamıştır. Fakat bu tek başına dinin korunması için yeterli değildir. Kur'an'ın manasının da muhafaza edilmesi, bozuk zihinler tarafından kirletilmemesi son derece önem arz etmektedir. Kuran'ın manasını koruyan, ilahi maksadın doğru anlaşılmasını sağlayan ise Hz. Peygamberin (s.a.) sünneti olmuştur. İslam Peygamberi tebliğ, tebyin, teşri, tatbik gibi görevlerini yerine getirerek ilahi mesajın insanlar tarafından doğru bir şekilde anlaşılmasını sağlamıştır. Son dinin bir hayat nizamı olması için yapılacaklar bununla sınırlı değildir. Son Peygamber ilahi mesajı teorik olarak bildirmek ve açıklamakla kalmayıp hayata nasıl yansıtacağını, prensiplere nasıl dönüşeceğini, uygulamaya nasıl geçeceğini bizzat yaparak, yaşayarak göstermiş, bir soru üzerine Hz. Aişe validemizin söylediği gibi Kur'an'ı bir yaşam tarzı yani ahlak haline getirmiştir. Denebilir ki sünnet Kur'an'ın ete kemiğe bürünmüş halidir. Dinini Hz. Peygamberden öğrenen sahabe nesli İslam'ı her türlü saptırmadan uzak en saf ve en doğru haliyle öğrenip hayata nasıl tatbik edeceklerini bizzat yaşayan örneğinden görüp gerekli ikaz ve yönlendirmelerle dost doğru biçimde almış ve yaşamışlardır.

Yıllar geçtikçe insan faktörü için içine girmeye başlamış bazen bilgi eksikliğinden, bazen anlayış farklılıklarından, bazen de dini ifsat etmeye çalışanların etkisiyle bu saf ve doğru yol saldırılara maruz kalmıştır. Bu aşamada ümmete doğru yolu gösterecek dini ilk saflığını koruyarak aktaracak âlimlere ihtiyaç duyulmuş, nihayet imdada, yollarına “ehl-i sünnet” denen ilim adamları yetişmiştir. İmam Mâturîdî, Ebû Hanîfe ve talebelerinden miras aldığı öğretileri sistemli hale getirip ehl-i sünnet inanç sistemini kurmuştur.

Üç bölümden oluşan bu çalışmada İmam Mâturîdî'nin günümüze kadar ulaşan iki eserinden biri olan *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*'ından bir bölümü, Nisa Sûresi'ni inceleyerek Mâturîdî'nin bu surede ele aldığı fikhî görüşlerini tespit etmeye çalıştık.

Çalışmamızda değerli yönlendirmeleriyle yol gösteren kıymetli hocalarım Doç. Dr. İsmail BİLGİLİ'ye, Doç. Dr. Murat ŞİMŞEK'e ve Dr. Öğr. Üyesi Huzeyfe ÇEKER'e müteşekkirim.

Bu büyük âlimi az da olsa inceleme ve anlama fırsatı veren Yüce Rabbimize hamd olsun. Çalışma bizden tevfik Allah'tan.

Murat SEVİNÇ

Eylül 2019

KONYA

GİRİŞ

1- Çalışmanın Konusu, Önemi ve Amacı

Araştırmamız, kelim ilmi sahasında meşhur olan Ebû Mansûr el-Mâturîdî'nin *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* adlı eseri bağlamında ve Nisa Suresi özelinde fikhî görüşlerinin belirlenmesi ve incelenmesi olacaktır. Söz konusu eserin kapsamlı olması nedeniyle ve araştırmanın da çerçevesini belirlemek için konu bu sure ile sınırlı tutulmuştur. Çalışmamızda bir Hanefî olan İmam Mâturîdî'nin Nisa Suresi özelinde sahip olduğu fikhî görüşler ile, yer verdiği genel kaideler ele alınmıştır. Bununla beraber, Mâturîdî'nin hayatı, talebeleri, eserleri, ilmi hayattaki yeri ve etkileri gibi konulara da değinilmiştir.

Geleceğimizin inşasında geçmişin tecrübesi, ilmî ve kültürel birikiminden istifade edilmesinin, büyük fayda sağlayacağı yadsınamaz bir gerçektir. Bu bakımdan, gerek Hz. Peygamber döneminde gerekse İslâmî ilimlerin teşekkül etmeye başladığı erken dönemlerdeki ilmî birikimlerden faydalanmak ve özellikle İslam düşüncesine önemli katkıları olan âlimleri yakından tanımak ve onların tecrübelerinden istifade etmek oldukça önem arz etmektedir.

III/IX. asrın ikinci yarısı ile IV/X. asrın başlarında yaşayan ve Hanefî mezhebinde önemli bir yere sahip olan Mâturîdî, *Te'vîlâtü'l-Kur'an* isimli hacimli eserinde, tefsir ilmi yanında kelâm, felsefe, mezhepler tarihi, fıkıh ve birçok İslâmî ilimler alanlarında zengin bilgilere yer vermektedir.

Bu çalışmada, Ebû Mansûr el-Mâturîdî'nin *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*'ında Nisa Suresi özelinde fikhî görüşleri ortaya konulmaya çalışılacak, böylece, İslam düşüncesine önemli katkıları olan Mâturîdî'nin fikhî birikiminden istifade etmek isteyen araştırmacılara bir nebze katkı sağlanacaktır.

Çalışmamızda, Ebû Mansûr el-Mâturîdî'nin *Te'vîlâtü'l-Kur'ân* adlı eserinde ve Nisa Suresi özelinde fikhî görüşleri irdelenmeye çalışılacak ve bu fikhî görüşlerin dayandığı naslar sunulacaktır. Mâturîdî, tarihi süreç içerisinde Hanefî kimliği ile tanınmış bir âlim olmasına rağmen, fikhî görüşlerinde bu mezhebin kurucu imamlarının görüş ve metodlarına aykırı görüşlerinin olup olmadığı, fikhî görüşlerinde tamamıyla Hanefî mezhebinin yaklaşımlarını mı benimsediği hususlarının tespiti bu çalışmanın ana hedefidir.

2- Çalışmanın Yöntemi Kaynakları ve Literatür Değerlendirmesi

İlk olarak konumuz kapsamına giren kitap, tez, makale, bildiri gibi kaynaklar taranarak imkan ölçüsünde literatür taraması yapılmıştır. Çalışmamızda takip etmeyi düşündüğümüz ve daha önce planladığımız yöntem ışığında konular sistemli bir şekilde ele alınmaya çalışılmıştır. Nisa Suresinde temas edilen fihki konular belirlenirken *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*'in orijinal metni ile tercümesi beraber incelenmiştir. Bununla birlikte, Ebû Abdullâh Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî'nin (ö.671/1273) *el-Câm'i il Ahkâmi'l-Kur'ân*'i, Ebû Bekir İbnü'l-Arabî'nin (ö. 543/1148) Ahkâmü'l-Kur'ân'ı ile çağdaş âlimlerden Muhammed Ali es-Sabûnî'nin Ahkam Tefsiri taranarak bu surede yer alan ahkam ayetleri ile buna bağlı olarak fihki görüşler belirlenmeye çalışılmıştır. İmam Mâtürîdî'nin hayatı, yaşadığı bölge ve dönemin özellikleri, ilim tahsil ettiği hocaları, kendisinden istifade etmiş talebeleri ve yazdığı eserler hakkında bilgi veren klasik kaynaklar kadar, konuyu irdelenmiş modern eserler de tespit edilip incelenmeye çalışılmıştır.

Birinci bölümde Mâtürîdî'nin yaşadığı coğrafya ve buradaki ilmi gelişmeler, hayatı, hocaları, öğrencileri ve eserleri incelenirken Ebü'l-Muîn Meymûn b. Muhammed en-Nesefî'nin *Tabsıratu'l-edille fi usûli'd-dîn*, İbn Hacer el-Askalanî'nin *Lisânü'l-mîzan*, İbn Ebü'l-Vefa Ebû Muhammed Abdülkâdir b. Muhammed Kureşî'nin *el-Cevâhiru'l-mudiyye fi Tabakâti'l-Hanefiyye*, Ahmet Ak'ın *Büyük Türk Âlimi Mâtürîdî ve Mâtürîdilik*, Şükrü ÖZEN'in *Ebû Mansûr el-Maturîdî'nin Fıkıh Usulünün Yeniden İnşası*, Sıddık KORKMAZ'ın *İmam Ebû Mansur el-Maturidi'nin Hayatı ve Eserleri*, Ulrich Rudolph'un *Semerkant'ta Ehl-i Sünnet Kelamı Mâtürîdî*, İsmail Bilgili'nin *Bir Hanefî Fakîhi İmam Mâtürîdî*, Talip Özdeş'in *İmam Mâtürîdî'nin Te'vîlâtü Ehlî'sünne Adlı Eserinin Tefsir Metodolojisi Açısından Tahlil ve Tanımı*, Ömer Faruk Bilgin'in *el-Mâtürîdî'nin Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ının Dirâyet Tefsiri Açısından Tahlili* eserleri ve ilgili DİA maddelerinden istifade edilmiştir.

İkinci bölümde ise Mâtürîdî'nin *Te'vîlâtü'l-Kur'ân*'ında Nisa Suresi özelinde fihki görüşleri irdelenmeye çalışılarak, fikhî kanaatlerinde bu mezhebin görüş ve metotlarına uygun yaklaşımlar ortaya koyup koymadığı tespit edilmiştir. Yine bu bölümde başta *Kütübü's-sitte* olmak üzere hadis kaynaklarına da müracaat edilmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

MÂTURÎDÎ'NİN HAYATI VE ESERLERİ

A. Tarihi Arka Plan: Maturidi'nin yaşadığı döneme genel bakış

Nisbet edildiği Mâtürîd (Mâtürîf), bugün Özbekistan Cumhuriyeti'nin sınırları içinde bulunan Semerkant'ın dış mahallesidir. Hayatı hakkında kaynaklarda çok az bilgiye rastlanan Mâtürîdî, Abbâsîler'in merkezî otoritelerinin oldukça zayıfladığı bir dönemde siyâsî bakımdan hilâfete bağlı müstakil beyliklerden Sâmânîoğulları'nın Mâverâünnehir'e hâkim oldukları devirde yaşamıştır.¹ Mâtürîdî'nin doğup büyüdüğü Semerkand, Ceyhun nehrinin doğu tarafı olan Mâverâünnehir'de bulunmaktadır. Şehrin köklü bir tarihe sahip olduğu belirtilmekte; önemli ticaret yolları üzerinde yer aldığı, tarım ve ticârette gelişmiş olduğu, daha da önemlisi bir ilim merkezi durumunda bulunduğu nakledilmektedir. Nitekim bu topraklardan, aralarından dünyaca ünlü âlimlerin çıkmış olması da, bölgenin bir ilim yuvası olduğunun önemli bir göstergesidir. Sâmânîler'in her türlü ilmî ve fikrî çabanın hür bir şekilde ortaya koyulmasını sağlayacak bir devlet politikası izlediği anlaşılmaktadır.²

Şehrin tarımda ileri gittiği, her tarafın bağlık bahçelik olduğu, sularla çevrili olup şehre kurşun kanallarla su geldiği ifade edilmektedir. Şehir gezginler tarafından "cennet" adı verilen bir mevkide bulunmanın yanında tarihi bakımdan eski bir geçmişe sahip olup, ticaret yollarının da üzerindedir. Buhara'nın Sâmânîler devrinde başkent olduğu çağda bile nüfus ve büyüklük bakımından Semerkant, Mâverâunnehr'in daima birinci büyük şehri olmuştur. Şehrin bu önemi, esas olarak coğrafî mevkî ve Hindistan'dan (Belh üzerinden), İran'dan (Merv üzerinden) ve Türk egemenliği altındaki bölgelerden gelen ticaret yollarının birleştiği noktada bulunması ile açıklanabilir. Şehrin etrafında fevkalâde verimli topraklar olması da burada çok sayıda insan toplanmasını mümkün kılmıştır.³

Sâmânîler'in her türlü ilmî ve fikrî çalışmaya sağladığı özgürlük ortamı bölgede pek çok dînî ve mezhebî grubun yaşamasına, bu grupların kendilerine ait mekteplerinin bulunmasına ve taraflar arasında sürekli ilmî münazaraların gerçekleşmesine zemin hazırlamıştır. Ayrıca Orta Asya kültür çevresinde daha çok aklî ve felsefî ilimlerin ön planda

¹ Özen, Şükrü, "Matürîdî", *DİA*, Ankara 2003, XXVIII, 146.

² Bilgin, Ömer Faruk, *el-Mâtürîdî'nin Te'vilâtü'l-Kur'ân'ının dirâyet tefsiri açısından tahlili*, Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2012, s. 8.

³ Özdeş, Talip, *İmam Mâtürîdî'nin Te'vilâtü ehli'sünne adlı eserinin tefsir metodolojisi açısından tahlil ve tanımı*, Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1997, s. 23.

olduğu, kelâm ve felsefe gibi aklı ilimlerin tahsili için Semerkand ve Buhâra çevresinin tercih edildiği nakledilmektedir. Böyle bir ortamda ortaya koyulan düşüncelerin, istidlâle dayalı ve herkesin kabul edebileceği nitelikte evrensel olma vasfına sahip olacağı da ortadadır. Dolayısıyla bu durum, buradan çıkan fikirlerin bulunduğu coğrafyayla sınırlı kalmayacağı anlamına da gelmektedir. Neticede bütün dînî, mezhebî, ilmî ve felsefî grupların varlıklarının ve düşünce hürriyetinin devlet güvencesi altında olmasının, istidlâlî ve rafine düşüncelerin ortaya çıkmasını sağladığı anlaşılmaktadır.⁴

Böylesine bir ortamda doğup büyüyen Mâtürîdî'nin, önemli bir fitrî ve kesbî donanıma sahip olduğu, bunun kendisini mensubu olduğu düşünce geleneğinin lider şahsiyeti kıldığı ve bu durumun da, din, mezheb ve felsefe açısından fikrî muhâliflerine karşı kendisine mühim bir sorumluluk yüklediği dikkate alındığında, Mâtürîdî'nin düşünce dünyası ve bu dünyanın tezâhürü olan eserlerindeki metod ve muhtevâ daha iyi anlaşılacaktır.⁵

B. Hayatı

1- İsmi ve Künyesi

İmam Ebû Mansûr el-Mâtürîdî'nin asıl adı, Muhammed b. Muhammed b. Mahmud' dur. Künyesi ise, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmud el-Mâtürîdî es-Semerkandî'dir.⁶

Hanefî âlimler imam Mâtürîdî'ye, eş-şeyh el-imam ez-zâhid reîsü ehli's-sünnet, alemü'l-hüdâ, zâhid, şeyh/şeyhu'l imam, imâmü'l-hüdâ, reîsü meşâyihî Semerkand, imâmü'l-mütekellimîn ve musahhîhu akâidi'l-müslimîn gibi unvan ve lakaplar vermiştir. Bu âlimlerden Mahmud b. Süleyman el-Kefevî (990/1582), Mâtürîdî'yi "İmâmü'l-hüdâ Sünnet ve hidayet ehlinin önderi, Sünnet ve Cemaat'in bayraktarı, fitne ve bidatin kökünü kazıyan, şeyh imam, kelamcılarının imamı ve Müslümanların akaidini tashih eden" şeklinde tavsif ederek o zamana kadar ona verilen sıfatların hemen hepsini bir araya toplamıştır. Bununla birlikte, o daha çok

⁴ Bilgin, *el-Mâtürîdî'nin te'vilâtü'l-kur'ân'ının dirâyet tefsiri açısından tahlili*, s. 8.

⁵ Bilgin, *el-Mâtürîdî'nin te'vilâtü'l-kur'ân'ının dirâyet tefsiri açısından tahlili*, s. 8.

⁶ Ak, Ahmet, *Büyük Türk âlimi Mâtürîdî ve Mâtürîdilik*, Bayrak Matbaası, İstanbul 2008, s.33; İbn Kutluboğâ, Ebû'l-Adl Zeynüddîn Kâsım es-Sûdûnî, *Tâcü't-terâcim*, Beyrut, Dâr'ul-Kalem 1992, s.249-250.

"Ebû Mansûr el-Mâturîdî", "Ebû Mansûr es-Semerkindî" , "Ebû Mansûr el-Mâturîdî esSemerkandî" ve "eş-Şeyh Ebû Mansûr" adıyla bilinmektedir.⁷

2- Doğumu ve Nesebi:

İlmî üstünlüğü ve faziletli kişiliği sebebiyle pek çok isim ve lakapla anılmasına rağmen onun ne zaman doğduğu kesin olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte, Muhammed b. Mukâtil er-Râzî (ö. 248/862)' ye öğrencilik yaptığı göz önünde bulundurulacak olursa, onun III/IX. asrın ortalarına doğru 230/844 yılına yakın bir zaman diliminde doğduğu söylenebilir.⁸

Mâturîdî hakkında O'nun dönemine yakın zamanlarda yazılmış ve kendisine yer vermesi gereken eserlerde tatmin edici bilgi bulunmamaktadır. El-Bağdâdî'nin (ö. 429/1037) "*el-Fark Beyne'l-Fırak*" ve "*Usul'ud-Din*" adlı eserlerinde Ebü'l Muzaffer el-İsfarayı'nın (ö.471/1078) "*Tabsir fid-Din*" inde, Şehristani'nin (548/1153) "*el-Milel ve'n-Nihal*" inde, İbn Hazm el-Endülüsi'nin (ö. 456/1063) "*el-Fasl*" ında yerini alması beklenirdi. İlimler tarihine ihatalı bir nazarla bakmasını bilen İbn Haldun'un (808/1406) *Mukaddime*'sinde kelim ilminin tarihçesini yaparken Mâturîdî'yi zikretmesi beklenirdi. Fakat onların hiç biri bunu yapmamıştır. Mâturîdî'nin, bibliyografya kitaplarında hayatlarından bahsedilen şahıslar arasındaki nasibi "Fırak" kitaplarında mezhep kurucuları arasındaki nasibinden daha büyük olmamıştır. Hayatından çok muhtasar bir şekilde bahsedilir. Bunlar hem kısa hem de birbirlerinin tekrarı niteliğindedir.⁹

Eski İslam müellifleri bibliyografya kitaplarında Mâturîdî hakkında aradıklarını bulamamaktan şikayet etmişlerdir. Günümüz araştırmacıları da bunun ehl-i sünnet kelim ilmi üzerinde Mâturîdî'nin kuvvetli tesirini saklamaya karşı duyulan bir temayül mahsulü olduğunu tasavvur etmiş ve bu saklama keyfiyetine de yalnız muasır meslektaşları Ebü'l-Hasan el-Eş'ari'yi sünni akideyi müdafaaya ve ehl-i sünnete muhalif taşkın fırkalarla mücadeleye koyulmuş İslam büyüğü olarak gösterme arzusunun sebep olduğunu düşünmüşlerdir.¹⁰

Sonraki dönemlere çok az eseri intikal eden Eş'arî'nin mezhebinin yayılmasına karşılık Mâturîdî'nin mâruz kaldığı ihmal ve ilim alanında önemli mevkiine rağmen gerek mezhepler

⁷ Ak, *Büyük Türk âlimi Mâturîdî ve Mâturîdilik*, s.33.

⁸ Ak, *Büyük Türk âlimi Mâturîdî ve Mâturîdilik*, s.35.

⁹ Tanci, Muhammed b. Tavit, "*Abü Mansur Al-Mâturîdî*", Atatürk Üniv.İlh. F. Dergisi, sayı:I-II, c.4, 1955, s.1.

¹⁰ Tanci, "*Abü Mansur Al-Mâturîdî*", Atatürk Üniv.İlh. F. Dergisi, sayı:I-II, c.4, 1955, s.1.

tarihine dair eserlerde gerekse bibliyografik kaynaklarda gereken önemi görmemesiyle ilgili çeşitli sebepler ileri sürülmektedir:

- Mâtürîdî'nin hilâfet merkezi Bağdat'tan uzakta yaşamış olması,
- Arap tarihçileri tarafından kasıtlı olarak zikredilmemesi,
- Siyasî iktidarla anlaşmazlık içinde bulunması sebebiyle Eş'arîler gibi devlet imkânlarından yararlanmamış olması,
- Eş'arîliğin Nizâmiye medreselerinde okutularak İslâm dünyasının her tarafına gönderilecek kimseler yetiştirilmesine mukabil Mâtürîdîliğin resmî eğitim kurumlarına girememesi,
- Eş'arîliğin Şâfiîler ve Mâlikîler gibi farklı kitleler tarafından benimsenmesine rağmen Mâtürîdîliğin sadece Hanefîler'e münhasır kalması,
- Mâtürîdîliğin akla daha fazla önem vermek suretiyle muhafazakâr ulemânın ve biyografi müelliflerinin ilgi alanı dışında kalması,
- Hanefî çevrelerinin Mâtürîdî'nin Ebû Hanîfe'nin otoritesini gölgelemesinden endişe etmeleri,
- Eserlerinin dil ve üslûp açısından problemlili oluşu gibi bir dizi sebep kaydedilmektedir.¹¹

Mâtürîdî'nin ailesi hakkında babasının adının Muhammed, dedesinin adının Mahmûd olduğu bilinmektedir. Kaynaklarda en çok kullanılan künyesinin Ebû Mansûr olduğu görülür. Bu durum onun Mansur isminde bir oğlu olduğuna işaret etse de, onun bir erkek evlada sahip olmadığı düşünülmektedir. Mâtürîdî *Te'vilâtu'l- Kur'an*'da künyelerin anlamaları üzerinde açıklama yaparken Ebû Mansûr künyesinden de söz eder ve örfen bu künyenin , oğul evladı olmayan kişiye Mansûr adında oğul olur ümidiyle verildiğini kaydeder. Örnek olarak bu künyenin seçimi bir rastlantı değilse kendisinin oğul olmadığını bir işareti sayılabilir. Mâtürîdî'nin erkek evladı tarafından nesli devam etseydi bazılarının adı bir şekilde

¹¹ Özen, "Matürîdî", *DİA*, Ankara 2003, XXVIII, 147.

kaynaklarda geçerdi. Onun neslinden olduğu bilinen Kadı Ebü'l Hasan Ali b. Hasan el-Mâtürîdî'nin kızının kızı tarafından kız torununun oğlu olduğu bilinmektedir.¹²

Sem'ânî ve Zebîdî, Mâtürîdî'nin Arap asıllı olduğunu iddia etmektedirler. Fakat onun hayatı ve eserleri incelendiğinde, bu görüşün doğru olmadığı anlaşılmaktadır. Çünkü ilgili ilk kaynaklara bakıldığında, onun Arap olduğuna dair bir bilgi bulunmamaktadır. Yine, bu kadar meşhur ve büyük bir âlim olmasına rağmen, ilk kaynaklara göre, dedesinden yukarı nesebi sayılamamaktadır. Şayet o, Sem'ânî ve Zebîdî'nin iddia ettikleri gibi Ebû Eyyüb el-Ensârî'nin soyundan olmuş olsaydı, Arap geleneğine göre, soy kütüğüne büyük önem verildiğinden dolayı Mâtürîdî'nin soyu mutlaka bir sahabeye kadar uzatılır ve kaydedilirdi. Oysa onun nesebi dedesinden ileriye götürülememektedir. Sem'ânî ve Zebîdî, büyük ihtimalle, Mâtürîdî'nin kızının soyundan gelen kadı Ebü'l-Hasan'ın, baba tarafından soyunun sahibi Ebû Eyyüb el-Ensârî'ye dayanmasını yanlış anlamış olmalıdırlar.¹³

Mâtürîdî'nin yetiştiği bölgede yazılan eserlerde böyle bir bilginin bulunmaması, yaşadığı bölge olan Semerkand'ın genel itibarıyla Türklerin ikamet ettiği bir yer olması, Mâtürîdî'nin eserlerindeki bazı gramer hatalarının anadili Arapça olan ve bu dilde eser veren birinde olmaması gerektiği kanaati, eserlerindeki bazı ifadelerin Türkçe cümle yapısına göre kurulmuş olması, özellikle de bazı fiillerin bağlaçlarının Türkçeye uygun olması, mensuplarının Ebû Mûsâ el-Eş'ârî'nin (v. 324/935-36) Arap olmasıyla övünmesine karşın aynı şeyin Mâtürîdî için yapılmaması gibi deliller O'nun Arap asıllı değil Türk olduğunu, düşündürmektedir.¹⁴

Ebü'l Muîn en-Nesefî, Mâtürîdî'nin 324'te vefat eden İmam Ebü'l Hasan el-Eş'ârî'den kısa bir müddet sonra vefat ettiğini belirtir ancak bir tarih vermez. Daha sonraki kaynaklar ise genellikle 333'te (m. 944) vefat ettiği konusunda birleşirler.¹⁵ İbn Kutluboğâ da vefat tarihi olarak 333'ü vermektedir.¹⁶ Temîmî, vefat tarihinin 332 veya 333 olabileceğini söylemiştir.¹⁷

¹² Özen, *Ebü Mansûr el-Maturîdî'nin fıkıh usulünün yeniden inşası*, İstanbul 2001, s.9; İbn Kutluboğâ, *Tâcü't-terâcim*, s.249.

¹³ Özen, *Ebü Mansûr el-Maturîdî'nin fıkıh usulünün yeniden inşası*, s.12.

¹⁴ Ak, *Büyük Türk âlimi Mâturîdî ve Mâturîdilik*, s.36, Özen, *Ebü Mansûr el-Maturîdî'nin fıkıh usulünün yeniden inşası*, s.12.

¹⁵ Özen, *Ebü Mansûr el-Maturîdî'nin fıkıh usulünün yeniden inşası*, s.8.

¹⁶ İbn Kutluboğâ, *Tâcü't-terâcim*, s.250.

¹⁷ et-Temîmî, Takıyyüddîn b. Abdilkâdir ed-Dârî el-Gazzî el-Mısrî (v. 1010/1601), *et-Tabakâtü's-seniyye fi terâcimi'l-Haneftiyye*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr: 3391, vr: 382b.

Semerkant'ta vefat edip Câkerdize Mezarlığı'na defnedildiğinde arkadaşı ve öğrencisi Hakîm es-Semerkandî mezar taşına şu ibareyi yazdırdı: “Burası bütün hayatını ilme adayan, gücünü ilmin yaygınlaşması ve aktarılması yolunda tüketen ve böylece din yolunda eserleri övgüyle anılan ve ömrünün meyvelerini devşiren kişinin mezarıdır.”¹⁸ Barthold, 1920'de Semerkant'a yaptığı seyahatte Çâkerdize Mezarlığı'nda Mâturîdî'nin türbesini gördüğünü kaydeder. Ancak bu mezarlık Sovyetler Birliği döneminde iskâna açılmış ve türbenin bulunduğu yer bir evin bahçesinde kalmıştır. 1991 yılında Semerkant'ı ziyaret eden bir grup Türk ilim adamı sözü edilen yerde türbe bulunmadığını, kabrinin üzerine beton atılıp avlu olarak kullanıldığını ifade etmiştir. Mâturîdî'nin şimdi Semerkant'ın Siyab merkez ilçesinin ikinci Şark Mahallesi Gucdüvân Sokağı'nda yer alan mezarının bulunduğu alana 2000 yılında tamamlanan yeni bir türbe ve etrafına da bir külliye inşa edilmiştir.¹⁹

3- Öğrenim Hayatı ve İlmî Şahsiyeti:

Mâturîdî'nin tahsili hakkında kaynaklarda verilen bilgiler oldukça sınırlıdır. Bununla birlikte, bazı kaynaklarda geçen nadir rivayetler incelendiğinde onun çok başarılı ve gayretli bir öğrenci olduğu ve iyi bir öğrenim gördüğü anlaşılmaktadır. Zira o, daha öğrenciyken, arkadaşları arasında temayüz etmiş ve hocası Ebû Nasr el-İyâzî'nin (ö. III/IX. yüzyılın son çeyreği) hayranlığını ve sevgisini kazanmıştır. Nitekim Ebû'l Muîn en-Neseî (ö. 508/1115), Ebû Mansûr el-Mâturîdî'nin, herkesin sahip olamadığı bir takım inceliklere ve derinliğe sahip olduğunu; muhatabının görüşlerini susturacak tartışma metotlarını bildiğini, her konuda gönülleri tatmin edecek deliller getirdiğini, Allah'ın yardımıyla güçlenerek, irşadın inceliklerine ve mevhibe-i ilâhiyeye maHz.ar olduğunu belirtmektedir.²⁰

Mâturîdî'nin kelami görüşlerine ve O'nun hayatıyla ilgili bazı anekdotlara yer veren eski kaynak Mâturîdî'nin öğrencisi Ebû'l-Hasan Ali b. Saîd er-Rustuğfenî'nin (ö. 350/961) bir öğrencisinin Ebû Seleme' nin *Cümelü usûlu'd-din* adlı eserine yazdığı şerhtir. Müellifi tespit edilememiştir. Babasının adı kendisi tarafından İbn Zekeriyâ Yahyâ b. İshâk şeklinde

¹⁸ Ebû'l-Muîn Meymûn b. Muhammed en-Neseî, *Tabsıratu'l- edillefi usûli'd-din*, thk. Claude Selame, Şam 1992, 1/358.

¹⁹ Özen, “Mâturîdî”, *DİA*, Ankara 2003, XXVIII, 147.

²⁰ Ak, *Büyük Türk âlimi Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, s.38.

bahsedilmiştir. İbn Yahyâ bu eserde Mâturîdî'yi "zamanında ilimde, anlayışta, mezhepleri bilimede ve takva hassasiyetinde yegane idi" diye tavsif etmektedir.²¹

Ebû'l Muîn en-Neseî Mâturîdî 'nin ilmi şahsiyetini anlatırken; *"İlim deryasına dalarak, oradan ilmin cevherlerini çıkaran, getirdiği dini hüccetlerin inceliklerini keskin zekası, derin ilmi ve dehasıyla süsleyen Mâturîdî 'nin yaşadığı ilim çevresinde, kendinden başka ilim adamı olmasaydı bile O, gerçekten bu yeri dolduracak güçteydi. Onun eserlerindeki inceliklere, delillere, keşfetme ve değerlendirme yeteneğine vakıf olanlar ve onun muarızlarını ilzam etmekte, ilmi mücadele adabında izlediği başarılı usulü anlayanlar Mâturîdî'nin mevkiini takdir ederler. Nitekim hocası Ebû Nasr el-İyâzî, Mâturîdî'nin bulunmadığı ilim meclislerinde konuşmazdı. Mâturîdî 'yi uzaktan gördüğü zaman ona hayran hayran bakar ve her defasında da 'Rabbini dilediğini yaratır ve seçer' (Kasas 28/68) derdi "* diye bahseder.²²

İmam Mâturîdî' nin, Semerkant' ta Hanîfelere ait "Dâru'l-Cüzcâniyye" isimli bir merkezde eğitim gördüğü bilinmektedir. Ancak, onun, ilim öğrenmek için Semerkant dışına çıkıp çıkmadığı kesin olarak bilinmemektedir. Bununla birlikte, o dönemde Nişâbur, Rey ve Belh şehirlerinin, Semerkant üzerindeki etkisine ve Mâturîdî'nin bazı hocalarının bu bölgelerden olmalarına bakılırsa, onların Semerkant'a geldikleri veya Mâturîdî'nin oralara gittiği söylenebilir.²³

4- Hocaları:

Mâturîdî'nin hocaları hakkında, İbn Yahya, sadece bir hocasından bahsetmektedir. O da Ebû'l-Abbas el-Iyâzî'dir. Beyâzî ve Zebedî, dört hocasından bahsetmektedir ki onlar Muhammed b. Mukâtil er-Râzî, Ebû Nasr Ahmed el-Iyâzî, Nusayr b. Yahya el-Belhî ve Ebû Bekir el-Cüzcânî'dir. Ulrich Rudolf ise, iki hocasından bahsetmektedir ki onlar Ebû Bekir el-Cüzcânî ve Ebû Nasr el-Iyâdî'dir. Anlaşıldığına göre Mâturîdî en az beş âlimden ders almıştır.²⁴

²¹ Özen, *Ebû Mansûr el-Maturîdî'nin fıkıh usulünün yeniden inşası*, s.5.

²² Neseî, Ebû'l-Muîn Meymün b. Muhammed (508/1114), *Tabsıratu'l-edille fi usülü 'd-din alâ tarikati 'l Ebi Mansur el- Mâturîdî*, 1/359.

²³ Ak, *Büyük Türk âlimi Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, s.40.

²⁴ Ak, *Büyük Türk âlimi Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, s.44; Özen, *Ebû Mansûr el-Maturîdî'nin fıkıh usulünün yeniden inşası*, s.13-15.

1. Ebû Bekr Ahmed b. İshak b. Salih el-Cüzcânî, (ö. 3./9.yy.)
2. Ebû Nasr Ahmed b. el-Abbas el-İyâzî (ö. 260/874'den sonra)
3. Muhammed b. Mukâtil er-Râzî (ö. 248/862)
4. Nusayr b. Yahya el-Belhî (ö. 268/888)
5. Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Recâ el-Cüzcânî (ö.285/898)

Bu âlimler, Ebû Hanîfe'nin öğrencileri Muhammed eş-Şeybânî, Ebû Yusuf, Ebû Mukâtil es-Semerkindî ve Ebû Mutî el-Belhî'den ders almışlardır. Diğer bir ifadeyle Mâturîdî, Ebû Hanîfe'nin öğrencilerinin öğrencisidir.²⁵

4.1. Ebû Bekr Ahmed b. İshak b. Salih el-Cüzcânî:

Tam olarak ne zaman yaşadığı bilinmemekle birlikte 3./9. Yüzyılda yaşadığı düşünülmektedir. İmam Azam Ebû Hanîfe'nin öğrencisi İmam Muhammed'in öğrencilerinden Ebû Süleyman el-Cüzcânî (200/816)'den fıkıh öğrendi. Fıkıh ve kelam alanında söz sahibi olan Ebû Bekir, *Kitâbü 'l-Fark ve 't-Temyiz* ve *Kitâbü't-Tevhîd* gibi önemli eserler yazmıştır. Mâturîdî'nin kendisinden daha çok Hanefî fıkıhı ve Hanefî inanç öğretisi hakkında faydalandığı düşünülmektedir. Pek çok talebe yetiştirmiştir. Onun en önde gelen öğrencisi, Mâturîdî'nin hocası da olan Ebû Nasr el-İyâzî'dir.²⁶

4.2. Ebû Nasr Ahmed b. el-Abbas el-İyâzî

Ebû Nasr el İyâzî (ö. 260/874'den sonra), Ebû Nasr Ahmed b. el-Abbas b. el-Hüseyn b. Cebele b. Galip b. Câbir. b. Nevfel b. İyaz b. Yahya b. Kays b. Sa'd b. Ubâdetü'l-Ensârî silsilesiyle Ensar'dan Hazrec kabilesinin reisi olan Sa'd b. Ubâde'nin soyundandır. Henüz yirmi yaşlarındaiken Dâru'l-Cüzcânîyye'ye Ebû Bekr el-Cüzcânî ile birlikte baş müderris olmuştur. Allah'ın sıfatları konusunda bir eser yazmış ve orada, Mutezile ve Neccariyye'yi

²⁵ Rudolph, Ulrich, *Semerkant'ta ehl-i sünnet kelamı Mâturîdî*, Litera Yay. İstanbul 2017, s.218; Ak, *Büyük Türk âlimi Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, s.44.

²⁶ Ak, *Büyük Türk âlimi Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, s.40; Rudolph, *Semerkant'ta ehl-i sünnet kelamı Mâturîdî*, s.220; Özen, *Ebû Mansûr el-Maturîdî'nin fıkıh usulünün yeniden inşası*, s.13.

eleştirmiş, Ehl-i Sünnet'i savunmuştur. Samanoğulları'ndan Nasr b. Ahmed el-Kebîr (864/892) döneminde Türkistan'da bir savaşta şehit olmuştur. Şehit düştüğünde, geride başta Ebû Mansûr el- Mâturîdî ve Hakim es-Semerkindî olmak üzere yetişmiş kırk öğrenci bırakmıştır. Ebû Hafs el-Kebir'in torunu Ebû Hafs el-İclî el-Buhârî'ye göre, bu bölgelerde, fıkıh ilminde, akıl, zekâ, takva, sabır ve anlayışta Ebû Nasr Ahmed b. el-Abbas el-İyâzî gibi bir kimse gelmemiştir. Ebû Hafs el-İclî el-Buhârî “Ebû Hanîfe'nin mezhebinin doğruluğuna delil Ebû Ahmed el-İyazi'nin O'nun mezhebine inanmasıdır. Çünkü O batıl bir mezhebe inanacak değildir” demiştir. Onun iki oğlu Ebû Bekr el-İyâzî ve Ebû Ahmed el-İyâzî Mâverâünnehir'in önde gelen âlimlerindendi. Ebû Nasr el-İyâzî'nin diğer oğlu Ebû Bekr el-İyâzî de, kardeşi Ebû Ahmed gibi ilim ve fazilet sahibi bir kimseydi.²⁷

4.3. Muhammed b. Mukâtil er-Râzî

Muhammed b. Mukâtil er-Râzî (ö. 248/862) İmam Muhammed'in öğrencilerindedir. Yine Ebû Hanîfe'nin öğrencilerinden Ebû Mutî' el-Belhî'den ders görmüştür. Vekî' b. el-Cerrâh'tan (ö. 197/812) rivayette bulunmuştur. Kadılık yaptığı Rey şehrinde ashâb-ı re'yin imamı konumundaydı. İyi bir fakih olduğu, fakat belki de rey ehli olduğu için Buhârî'nin kendisinden rivayette bulunmayı tercih etmediği bildirilmiştir.²⁸

4.4.Nusayr b. Yahya el-Belhî

İmam Muhammed eş-Şeybânî'nin talebesi olan Ebû Süleyman Mûsâ el-Cûzcânî'nin öğrencisidir. Ayrıca İmam-ı Âzam'ın talebeleri olan Ebû Mukâtil ve Ebû Mutî'den de okumuştur. Ebû Hanîfe'nin *el-Fıkhü'l Ebsat*'ını Ebû Mutî' el-Belhî tarihiyle rivayet etmiştir. Bu bilgilerden anlaşıldığına göre, Nusayr el-Belhî'nin ve Ebû Hanîfe'nin görüşlerini Belh civarında yayan önemli bir âlimdir. h.268/m.888 senesinde vefat etmiştir. Kabri Semerkant'tadır.²⁹

²⁷ Nesefî, *Tabsıratu'l-edille* 1/356, 357; Özen, *Ebû Mansûr el-Mâturîdî'nin fıkıh usulü*, s.13; Ak, *Büyük Türk âlimi Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, s.45.

²⁸ İbn Hacer el-Askalanî, *Lisânü'l-mîzan*, Haydarâbat 1329,V, 388; Korkmaz, Sıddık, “*İmam Ebû Mansur el-Maturidi'nin hayatı ve eserleri*”, Dini Araştırmalar, sayı: 10, 2001,c.4, s.100.

²⁹ Ak, *Büyük Türk âlimi Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, s.46; Özen, *Ebû Mansûr el-Maturîdî'nin fıkıh usulünün yeniden inşası*, s.14.

4.5.Ebû Bekr Muhammed b. Ahmed b. Recâ el-Cüzcânî

Ebû Bekir Muhammed b. Ahmed (ö.285/898), Ebû Süleyman el-Cüzcânî'nin öğrencilerindendir. Bir müddet Nişâbur kadılığı görevini yürütmüştür. Mâturîdî kendisinden rivayette bulunmuştur.³⁰

5- Öğrencileri

İmam Mâturîdî ömrünü ilme adayarak pek çok öğrenci yetiştirmiştir. Fakat kaynaklar bunlardan öne çıkan pek azından bahseder. Biz burada dört öğrencisini zikredeceğiz.

- 1- Ali b. Saîd Ebû'l-Hasan er-Rustuğfenî (v. 345/956)
- 2- Ebû Muhammed Abdulkerim b. Musa b. İsa el-Pezdevî (v. 390/1000)
- 3- Ebû Ahmed el-İyâzî (v. IV/X. asrın başları)
- 4- Ebû'l-Kâsım İshak b. Muhammed b. İsmail el-Hakîm es-Semerkandî (v. 340/951)

5.1. Ali b. Saîd Ebû'l-Hasan er-Rustuğfenî

Mâturîdî'nin ileri çıkan öğrencilerindendir. Hocası Mâturîdî'den İmâm Muhammed'in el-Mebsût eserinin tamamını, *el-Câmiu'l-kebir* adlı eserini de zekât bölümüne kadar okumuştur. Rustuğfenî sadece fıkıh alanında değil, kelamda da kendini ispatlamıştır. *İrşâdü'l-Muhtedî*, *Kitâbü'z-Zevâid*, *Kitâbun fi'l-Hilâf*, *el-Es'ile ve'l Ecvibe*, *Beyânü's-Sünne ve'l-Cemâ'a* isimli eserleri mevcuttur. *el-Es'ile ve'l-Ecvibe* adlı eserinde geçen bir rivayete göre, Rustuğfenî, usul ve furu' konularının birisi hariç hepsinde, Mâturîdî ile aynı görüştedir. Yaygın olan görüşe göre 345/956 yılında vefat etmiştir.³¹

³⁰ Kureşi, İbn Ebû'l Vefa Ebû Muhammed Abdülkâdir b. Muhammed, *el-Cevâhiru'l mudiyye fi tabakâti'l hanefiyye*, Kahire 1993, c.III, s.82; Özen, *Ebû Mansûr el-Maturîdî'nin fıkıh usulünün yeniden inşası*, s.15

³¹ Rudolph, *Semerkant'ta ehl-i sünnet kelâmı Mâturîdî*, s.232; Ak, *Büyük Türk âlimi Mâturîdî ve Mâturîdilik*, s.47; Özen, *Ebû Mansûr el-Maturîdî'nin Fıkıh Usulünün Yeniden İnşası*, s.15.

5.2. Ebû Muhammed Abdulkerim b. Musa b. İsa el-Pezdevî

İmam Mâturîdî'den fıkıh ve kelam ilmi tahsil etmiştir. Hocasının görüşlerini aktarmada önemli rol üstlenmiştir. Ebû'l Yusr Pezdevî (ö. 493/1100) ve Ebû'l Hasan Pezdevî (ö. 482/1089) gibi büyük mâturîdî kelamcılarının babasının dedesidir. Abdulkerim Pezdevî 1 Ramazan 390 / 4 Ağustos 1000 tarihinde vefat etmiştir.³²

5.3. Ebû Ahmed el-İyâzî

Ebû Ahmed el-İyâzî'nin vefat tarihi tam olarak bilinmemektedir. IV/X. asrın başları olduğu tahmin edilir. , Mâturîdî'nin hocalarından Ebû Nasr el-İyâzî'nin oğludur. Semerkant'ta "Dâru'l-Cüzcâniyye" adlı eğitim merkezinde Maturîdî'den fıkıh, kelam ve mezhepler konusunda ders görmüştür. Mu'tezile ile giriştiği tartışmaları konu edinen *el-Mesâ'ilu'l - Aşrı'l-İyadiyye* adlı bir eser yazdığı bilinmektedir.³³

5.4. Ebû'l-Kâsım İshak b. Muhammed b. İsmail el-Hakîm es-Semerkanđî

Geç dönem kaynaklarında yer alan, Ebû'l-Kâsım İshak el-Hâkim es-Semerkanđî (340/951)'nin Mâturîdî'nin öğrencisi olduğu iddiası doğrulanmamıştır. Hâkim es-Semerkanđî bazı kaynaklarda Mâturîdî'nin ders arkadaşı, bazı kaynaklarda ise talebesi olarak gösterilmektedir.³⁴

es-Sevâdu 'l- A'zam alâ mezhebi İmâmi'l A'zam Ebi Hanîfe adlı eseri mevcuttur. Bu eser Samanilerin desteklemesi ile ilk defa resmi "Ehli Sünnet inancı Manzumesi" özelliğini taşır. Ali Vehbi Cengiz tarafından "*İslam İnançları ve Ehli Sünnet Yolu* " adıyla da Türkçe 'ye çevrilerek Ankara' da 1957'de yayınlanmıştır.³⁵

³² Korkmaz, Sıddık, "İmam Ebû Mansur el-Maturidi'nin Hayatı ve Eserleri", Dini Araştırmalar, sayı: 10, 2001,c.4, s.103; Rudolph, *Semerkant'ta ehl-i sünnet kelamı Mâturîdî*, s.237; Ak, *Büyük Türk âlimi Mâturîdî ve Mâturîdilik*, s.48; Özen, *Ebû Mansûr el-Maturîdî'nin Fıkıh Usulünün Yeniden İnşası*, s.17,

³³ Rudolph, *Semerkant'ta ehl-i sünnet kelamı Mâturîdî*, s.227; Ak, *Büyük Türk âlimi Mâturîdî ve Mâturîdilik*, s.48; Korkmaz, "İmam Ebû Mansur el-Maturidi'nin Hayatı ve Eserleri", Dini Araştırmalar, sayı: 10, 2001,c.4, s.104.

³⁴ Bilgili, İsmail, "Bir Hanefî Fakîhi İmam Mâturîdî" IV. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı Velî sempozyumu Hanefîlik-Mâturîdilik, Mayıs 2017,c.1, s.143.

³⁵ Korkmaz, "İmam Ebû Mansur el-Mâturîdî'nin Hayatı ve Eserleri", Dini Araştırmalar, sayı: 10, 2001,c.4, s.103.

C- Eserleri

İmam Mâtürîdî İslam dünyasının çok değişik fikirler inanışlar ve yönetimler tarafından tehdit edildiği merkezi otoritenin gücünü yitirdiği bir ortamda Ebû Hanîfe'nin görüşlerini bir kelim sistemine dönüştürmüştür. Mâtürîdî siyasi anlamda Şia'ya tepki olarak çıkan ve değişik unsurların da etkisiyle meydana gelen siyasi Sünnîlik hareketini akıl ve naklin ışığında sistemleştirmiş, miras aldığı ilkeleri delil ve hüccetlerle destekleyerek hem muhalif fikirlere cevap vermiş ve hem de döneminde ortaya çıkan îtikâdî ve ilmî bir takım problemleri halletmeye çalışmıştır.³⁶

Ebû Mansûr el-Mâtürîdî, kelim, mezhepler, tefsir, Kur'an, usûl-ü fıkıh ve fıkıh alanlarında pek çok eser yazmıştır. Tespit edildiği kadarıyla kaynaklarda İmam Mâtürîdî'ye aidiyeti kesin olan dört eser bulunmaktadır. Ancak bunlardan *Kitâbu 't-Tevhid ve Kitâbu 't-Te 'vilât'ı* (*Te'vilatu Ehli's-Sünne, Te'vilatu'l-Kur'an*) dışındakiler istilâlar, göçler gibi sebeplerden dolayı ne yazık ki günümüze kadar ulaşmamıştır.³⁷

1- Günümüze Ulaşmayan Eserleri:

- 1) *Kitabu'l-makalat*
- 2) *Kitabu'l-cedel fi usuli'l-fikh*
- 3) *Kitabu redd-i evaili'l-edille li'l-ka'bi*
- 4) *Kitabu redd-i Hz. ibi'l-Cedel Li'l-Ka'bi*
- 5) *Kitabu beyan-i vehmi'l-mu'tezile*
- 6) *Kitabu fi'r-red ale'l-karamita (Fi'l-Usul)*
- 7) *Kitabu fi'r-red ale'l-karamita (Fi'l-Füru)*
- 8) *Meahizu (me'hazu)'ş-şerai' fi-usuli'l-fikh*

³⁶ Özdeş, *İmam Mâtürîdî'nin Te'vilâtı ehli'sünne adlı eserinin tefsir metodolojisi açısından tahlil ve tanımı*, Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1997, s. 35.

³⁷ Ak, *Büyük Türk âlimi Mâtürîdî ve Mâtürîdîlik*, s.53; Bilgili, İsmail, “*Bir hanefî fakîhi imam Mâtürîdî*“ IV. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı velî sempozyumu Hanefîlik-Mâtürîdîlik, Mayıs 2017,c.1, s.144; Rudolph, *Semerkant'ta ehl-i sünnet kelâmı Mâtürîdî*, s.291; İbn Kutlubogâ, *Tâcü't-terâcim*, s.249-250.

- 9) *Reddu vaidu 'l-füssak li 'l-ka 'bi*
- 10) *Reddu kitabi 'l-imame li-ba 'di'r-revafiz*
- 11) *Reddu 'l-usuli 'l-hamse li-Ebi Ömer el-Bahili*
- 12) *Şerhu 'l-camii 's-sağir*

1.1. *Kitabu 'l-Makâlât:*

Mâtürîdî'ye nispet edilen bu eserin yazma nüshaları konusu tartışmalıdır. Brockelmann'ın Köprülü ve Süleymaniye (Fâtih) kütüphanelerinde bu kitaba ait olarak gösterdiği nüshaların Mâtürîdî'nin eserine ait olmadığı anlaşılmıştır.³⁸

Eserde önce inançla ilgili bilgi ve görüşleri vermekte, sonrasında “Dalâlet ehlinin görüşlerinin çirkinliğini açıklamaya dair...” diye başlayan yeni bir bölüme geçmektedir. Burada ele alınan fırkalar ve görüşlerinin çoğu Mâtürîdî'nin yaşadığı asrın öncesi ve o coğrafyanın dini fikri akımları görünümündedir. Eser, “Ehl-i Dalalet” diye isimlendirdiği fırkaların görüşlerini vermekte, genellikle fırkaları on bire ayırmakta, arkasından Mâtürîdî'nin olduğunu söylediği görüşü ortaya koymaktadır. Makâlât yazarlarının çoğunun yaptığı gibi ele aldığı fırkalarla ilgili olarak muhtasar bilgi vermektedir.³⁹

1.2. *Kitabu 'l-Cedel Fi Usuli 'l-Fıkh*

Fıkıh usulü ile ilgili olması gereken bu kitabın nüshası bilinmemektedir.⁴⁰

1.3. *Kitabu Redd-i Evaili'l-Edille li 'l-Ka 'bî*

Ka'bî'nin, Evaili'l-Edille adlı eserine reddiye olarak yazıldığı tahmin edilmektedir.⁴¹

1.4. *Kitabu redd-i teHz.ibi 'l-Cedel Li 'l-Ka 'bî*

Ka'bî' ile fikhî meselelerde yaptığı tartışmaları konu almaktadır.⁴²

³⁸ Özen, “Mâtürîdî”, *DİA*, Ankara 2003, XXVIII, 149.

³⁹ Korkmaz, “İmam Ebû Mansur el-Mâtürîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, *Dini Araştırmalar*, sayı: 10, 2001,c.4, s.110.

⁴⁰ Korkmaz, “İmam Ebû Mansur el-Mâtürîdî'nin Hayatı ve Eserleri”, *Dini Araştırmalar*, sayı: 10, 2001,c.4, s.113; Rudolph, *Semerkant'ta ehl-i sünnet kelamı Mâtürîdî*, s.295.

⁴¹ Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille*, 1/359; Rudolph, *Semerkant'ta ehl-i sünnet kelamı Mâtürîdî*, s.292.

1.5. *Kitabu Beyan-i Vehmi'l-Mu'tezile*

Mu'tezilenin iddialarına red için kaleme alındığı anlaşılıyor ancak günümüze ulaşmamıştır.⁴³ Mu'tezilenin temel tezleriyle genel anlamda bir hesaplaşma niteliğinde olduğu kabul edilir.⁴⁴

1.6. *Kitabu Fi'r-red Ale'l-Karâmita (Fi'l-Usul)*

Şia'dan Karâmati'lerin fikirlerini esaslar bakımından çürütmek için kaleme alınmıştır. Fakat günümüze gelmemiştir.⁴⁵

1.7. *Kitabu Fi'r-Red Ale'l-Karâmita (Fi'l-Füru)*

Mâturîdî'nin Karâmati'lerin fikirlerini furû' açısından reddetmek için yazdığı eseridir.⁴⁶

1.8. *Meahizu (Me'hazu)'ş-Şerai' fi-Usuli'l-Fıkh*

Fıkıh usulü ile ilgili bir eserdir. Bibliyografya kitaplarında adı geçmesine rağmen, bilinen bir nüshası bulunamamıştır.⁴⁷

1.9. *Reddu Vaidu'l Füssak li'l-Ka'bi*

Mutezile imamlarından ve meşhur kelamcılardan olan Ebü'l-Kasım Abdullah b. Ahmed b. Mahmûd el-Ka'bî el-Belhî (319/931) nin görüşlerinin reddedildiği bu eser de maalesef günümüze ulaşmamıştır.⁴⁸ Eserde günahların cezalandırılması müzakere edilmektedir.⁴⁹

1.10. *Reddu Kitabi'l-İmame li-Ba'di'r-Revafiz*

Şia' nın İmâmet konusundaki görüşlerini red için kaleme alınmış bir eser olmalıdır. Maalesef günümüze ulaşmamıştır.⁵⁰

⁴² Rudolph, *Semerkant'ta ehl-i sünnet kelamı Mâturîdî*, s.293.

⁴³ Neseî, *Tabsıratu'l-Edille*, 1/359.

⁴⁴ Rudolph, *Semerkant'ta ehl-i sünnet kelamı Mâturîdî*, s.292.

⁴⁵ Neseî, *Tabsıratu'l-Edille*, 1/359.

⁴⁶ Neseî, *Tabsıratu'l-Edille*, 1/359.

⁴⁷ Neseî, *Tabsıratu'l-Edille*, 1/359 .

⁴⁸ Neseî, *Tabsıratu'l-Edille*, 1/359.

⁴⁹ Rudolph, *Semerkant'ta ehl-i sünnet kelamı Mâturîdî*, s.293.

⁵⁰ Neseî, *Tabsıratu'l-Edille*, 1/359.

1.11. *Reddu'l-Usuli'l-Hamse li-Ebi Ömer el-Bahili*

Mutezilî kelamcılarında Ebû Ömer Muhammed b. Ömer b. Said el-Bahili el-Basrî'nin "Usuli'l-Hamse" adlı eserine reddiye olarak yazılmıştır.⁵¹

1.12. *Şerhu'l-Camii's-Sağîr*⁵²

Bu eser Muhammed eş-Şeybânî'nin, Hanefî mezhebinin temel kaynaklarından olan, el-Câmi'ü's-Sağîr adlı eserinin şerhidir.

2. Günümüze Kadar Ulaşan Eserleri:

İmam Mâturîdî'nin eserlerinden yalnızca iki tanesi *Kitâbu 't-Tevhid*, *Kitâbu 't-Te'vîlât* günümüze kadar ulaşabilmiştir. Diğer eserleri, kendilerinden her ne kadar bahsedilse ve alıntılar yapılsa da bütün olarak mevcut değildir.

2.1. *Kitâbu 't-Tevhid*

Ebû'l-Yüsr el-Pezdevi ve Ebû'l-Muin en-Nesefî gibi ilk dönem Mâturîdî âlimler eserlerinde, kitabı bu isimle kaydetmiştir.⁵³ Eserin bilinen tek el yazma nüshası Cambridge Üniversitesi Kütüphanesi'nde, 3651 numara ile kayıtlıdır. Eser, söz konusu nüsha esas alınarak, Fethullah Huleyf (İskenderiye Ün.v.) tarafından neşre hazırlanmış ve Beyrut Doğu Edebiyatı Enstitüsü'nce ilk defa Beyrut'ta 1970 yılında yayımlanmıştır. Bekir TOPALOĞLU ve Muhammed ARUÇI'nin neşre hazırladığı eser Bekir TOPALOĞLU tarafından Ankara'da 2003 yılında Türkçe'ye çevrilmiş ve "*Kitâbu 't-Tevhid Tercümesi*" adıyla neşredilmiştir.⁵⁴

Kitâbu't-Tevhîd, Mâturîdî'nin kelâmî görüşlerini ve mezhep anlayışını geniş olarak anlattığı önemli bir eserdir. Eser mâturîdîliğin en temel kaynağı olduğu gibi mutezile başta olmak üzere çeşitli İslam mezhepleri ve bazı dinî akımlar hakkında da önemli bilgiler veren ilk dönem kaynaklardan birisidir.⁵⁵ Mâturîdî'nin bu eseri kendi türünde İslam tarihinde sahip olduğumuz ilk eserdir.⁵⁶

⁵¹ Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille*, 1/359.

⁵² Ak, *Büyük Türk âlimi Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, s.54.

⁵³ Nesefî, *Tabsıratu'l-Edille*, 1/359.

⁵⁴ Topaloğlu, Bekir, "Kitâbü't-Tevhîd", *DİA*, Ankara 2002, XXVI, 117.

⁵⁵ Ak, *Büyük Türk âlimi Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, s.5.

⁵⁶ Rudolph, *Semerkant'ta ehl-i sünnet kelâmı Mâturîdî*, s.305.

2.2. Kitâbu 't-Te'vîlât

Mâturîdî, tefsir ve tevil kavramlarının farklılığına dikkat çekmiş, bir ayrıştırmaya giderek, tefsirin Allah'ın kastettiği mânâyı kesin olarak bilmek; tevilin de, Allah'ın kastettiği mananın ne olduğu hakkında kesin bir hükme varmaksızın muhtemel manalardan birini tercih etmek olduğunu söylemiş ve bu sebeple eserini, tefsir olarak değil, te'vil (çoğulu: Te'vîlât) olarak adlandırma yoluna gitmiştir. Eser tabakat kitaplarında “*Te'vîlât'ul Kur'an*” ismiyle anılmaktadır. Ehli sünnet akidesini temel kabul ettiği için bazı kaynaklarda “*Te'vîlâtü Ehli's-Sünne*” diye de adlandırılır.⁵⁷

Kitâbü't-Te'vîlât, Kur'an'ın baştan sona tamamının ayet ayet sistemli bir şekilde irdeleyerek, gerekli yerlerde konu ile bağlantılı diğer ayetlerle açıklayıp, sonra akli değerlendirmelerle birlikte Kur'an'ı bütünlüğü içerisinde yorumlayan ilk dirayet tefsiridir.⁵⁸

İmam Mâturîdî tefsirinde, daha doğrusu kendi tercihiyle te'vîlde önce ayetlerin sözlük anlamı üzerinde durup konuyla ilgili rivayetlere yer vermektedir. Sonra ayetlerle ilgili kendi dönemindeki kanaat ve düşüncelere, çeşitli mezheplerin görüşlerine ve ehl-i te'vîl olarak isimlendirdiği âlimlerin çeşitli yorumlarına yer vermektedir. En sonunda ise, ortaya konan iddia ve delilleri analiz ederek, onların kritiğini yapıp, îtikâdî ve fikhî değerlendirmelerde bulunmaktadır. Mâturîdî'nin tefsirinde geçen ifadeler arasında uyum ve sadelik vardır. Ayrıca eserde ayetin ayetle tefsirine önem verilmiştir.⁵⁹

Güvenilir kaynakların, övgüyle bahsederek “eşsiz” olarak niteledikleri eserde “قال الشيخ” veya “قال ابو منصور” gibi ifadelerin geçmesi ve buna benzer sebeplerle mezkur eserin İmam Mâturîdî'ye ait olmayıp talebeleri tarafından oluşturulduğu fikrine götürmüştür. Nitekim, *Te'vîlât* şarihi Ahmed es-Semerkandî'nin bu düşüncede olduğu bilinmektedir. Fakat İmam'a aidiyeti kesin olarak bilinen *Kitâbu 't-Tevhid* ile üslup ve muhteviyat bakımından karşılaştırıldığında ortaya çıkan netice *Kitâbu 't-Te'vîlât*'ın da Mâturîdî'nin eseri olduğudur. “قال الشيخ” veya “قال ابو منصور” gibi ifadelerin neden yer aldığı sorusuna gelince; o dönemde hocaların eserlerini talebelerine dikte ettirme âdeti neticesinde bu tür hataların olabileceği ihtimalidir.⁶⁰

⁵⁷ Özen, “Mâturîdî”, *DİA*, Ankara 2003, XXVIII, 146.

⁵⁸ Ak, Büyük Türk âlimi Mâturîdî ve Mâturîdîlik, s.7-9.

⁵⁹ Ak, Büyük Türk âlimi Mâturîdî ve Mâturîdîlik, s.7-9.

⁶⁰ Özdeş, *İmam Mâturîdî'nin te'vîlâtü ehli'sünne adlı eserinin tefsir metodolojisi açısından tahlil ve tanımı*, 1997, s.40.

İKİNCİ BÖLÜM

BİR FAKİH OLARAK İMAM MÂTURÎDÎ

İmam Mâturîdî her ne kadar kelâm âlimi kişiliğiyle tanınsa da Hanefî fakihtir ve bu ekole bağlı kalmıştır. Bu sebeple Mâturîdî'yi iyi anlamak için, silsile yoluyla talebesi olduğu Ebû Hanîfe'yi tanımak gerekir.

1. Fıkıh İlminin Kurucusu Ebû Hanîfe ve Hanefîlik

Sözlükte “bir şeyi bilmek, iyi ve tam anlamak, derinlemesine kavramak” manasına gelen “fıkıh” kelimesi ilim, fehim gibi yakın anlamlı diğer kavramlara göre daha özel bir anlam taşır. Fakih de “bir konuyu derinden kavrayan, ince anlayış sahibi kimse” demektir.⁶¹ İslâm'ın ilk dönemlerinde fıkıh denince dini anlama çabasına karşılık gelen bütün ilimler, Cibril hadisinde yer aldığı şekliyle iman, amel ve ihsana taalluk eden her bilgi bu kavramın içerisine giriyordu.

Fıkıh ilminin bu günkü şeklini alması Ebû Hanîfe'nin çabalarıyla mümkün olmuştur. Yaşadığı dönemde hukukun yazılması ihtiyacını devrin siyaset adamlarından bazıları ve İbnü'l Mukaffa gibi müsteşarlar da fark etmiş durumdaydı. Bu konuda bazı çabalar gösterilmişse de yeterli olmamıştır. Ebû Hanîfe, iç karışıklıklar ve otorite boşluğu gibi sebeplerle bu önemli vazifenin resmî yollarla çözüme kavuşturmanın mümkün olmadığını görmüştü. Ebû Hanîfe fikhin sistematik bir hale getirilmesinin kendine has zorlukları olduğunu fark edip, bunun ancak ortak bir çabayla başarıya ulaşabileceği kanaatine varmıştı. Bunun için bir akademi kurarak çalışmalarına başladı. O öğrencilerine şöyle seslendi: *“Ashabım! Siz benim gönlümdekileri bilen, dertlerime ortak olan, her şeyden kıymetli arkadaşlarımsınız. Ben fıkıh denen ata, eğer ve dizgin vurup tamamlamak ve sizlere teslim etmek istiyorum.”*⁶²

⁶¹ Karaman, Hayreddin, “Fıkıh”, *DİA*, İstanbul 1996, XXIII, 22.

⁶² Şimşek, Murat, *İmam Ebû Hanîfe ve Hanefîlik*, Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yay., İstanbul 2019, s.28.

Ebû Hanîfe fikhın itikat, amel ve ahlak kısımlarının bir bütün halinde oluşumunda en büyük payı olan İslam mütefekkiridir. İslam'ın amele yönelik hükümlerini kapsayan fikh ilminin kurucusu Ebû Hanîfe'dir.⁶³

2. Bir Hanefî Fakih: İmam Mâturîdî

İmam Mâturîdî'nin öncülüğünde kurulan Mâturîdîliğin fikri alt yapısı Ebû Hanîfe'ye dayanmaktadır. Mâturîdî, Ebû Hanîfe'nin itikadi konuları kapsayan beş eserini geliştirip, düşüncelerini sistematik hale getirmiştir. İmam Mâturîdî Hanefî havzasında, bu düşünce sistemi içerisinde yetişmiştir. İlim aldığı hocaları ve yetiştirdiği talebeler Hanefî mezhebi âlimleridir.⁶⁴

İmam Mâturîdî'nin ilmi derinliği farklı yollarla Ebû Hanîfe'ye ulaşmaktadır. Mâturîdî, Ebû Hanîfe'nin öğrencilerinin öğrencisidir. Kaynaklarda onun hocasının Ebû Hanîfe olduğunu gösteren farklı silsileler mevcuttur. Bu silsilelerden dördü şunlardır:⁶⁵

Birinci Silsile:

Ebû Hanîfe (150/767) →

İmam Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî (189/804) →

Ebû Süleyman Musa b. Süleyman el-Cüzcânî →

Ebû Abdillâh b. Ebû Bekr el-Cüzcânî (285/898) →

Ebû Bekr Ahmed b. İshak el-Cüzcânî (III/IX. yüzyılın ikinci yarısı) →

Ebû Nasr Ahmed b. el-Abbas el-İyâzî (260/874'den sonra) →

Ebû Mansûr el-Mâturîdî (333/944)

⁶³ Bilgili, "Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâturîdî'nin Katkısı" *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı 29, s.400.

⁶⁴ Bilgili, "Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâturîdî'nin Katkısı" *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı 29, s.400-402.

⁶⁵ Ak, *Büyük Türk âlimi Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, s.40-43. (Ayrıca farklı silsile için bkz. Rudolph, *Semerkant'ta ehl-i sünnet kelâmı Mâturîdî*, s.239.)

İkinci Silsile:

Ebû Hanîfe (150/767) →

İmam Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî (189/804) →

Muhammed b. Mukâtil er-Râzî (248/862) →

Ebû Mansûr el-Mâturîdî (333/944)

Üçüncü Silsile:

Ebû Hanîfe (150/767) →

Ebû Yusuf (182/798) →

İmam Ebû Abdillâh Muhammed b. el-Hasan eş-Şeybânî (189/804) →

Ebû Süleyman Musa b. Süleyman el-Cüzcânî (200/815'ten sonra) →

Nusayr b. Yahyâ el-Belhî (268/881) →

Ebû Nasr Ahmed b. el-Abbas el-İyâzî (260/874'den sonra) →

Ebû Mansûr el-Mâturîdî (333/944)

Dördüncü Silsile:

Ebû Hanîfe (150/767) →

Ebû Mukâtil Hafs es-Semerkindî (208/823) →

Ebû Mutî' el-Hakem b. Abdullâh el-Belhî (199/814) →

Nusayr b. Yahyâ el-Belhî (268/881) →

Muhammed b. Mukâtil er-Râzî (248/862) →

Ebû Mansûr el-Mâturîdî (333/944)

İmam Mâturîdî'nin fıkıhla yakından ilgilendiğini gösteren delillerden biri de kelâm ve tefsir gibi derslerin dışında fıkıh okutmuş olmasıdır. Onun, talebesi Ebû'l-Hasan

er- Rustuğfenî' ye, İmam Muhammed'in *Mebсут* adlı eserinin tamamını ve *Câmiü'l-Kebîr*'i de zekât bölümüne kadar okuttuğu bilinmektedir.⁶⁶

Her ne kadar tamamı günümüze kadar ulaşmasa da yazdığı eserler arasında yer alan fıkıhla ilgili eserleri *Meâhizü'ş-şerâi'*, *Kitâbü'l-Cedel* ve İmam-ı Muhammed'in *Câmi'u's-sağîr* adlı eserine yazdığı şerh⁶⁷ Mâturîdî'nin büyük bir fakih olduğuna delalet eder.⁶⁸

Hem kendisi hem ondan bahsedenler Mâturîdî için “Fakih” ünvanını uygun görmüşlerdir. Kendi eserlerinde görüşlerini söylerken “kâle'l-fakih” (fakih der ki) ifadesini kullanır.⁶⁹ Alâuddin es-Semerkandî de Mâturîdî'yi, "Mâverâünnehir-Semerkant Hanefî fıkıh ekolünün reisi" şeklinde tarif etmektedir.⁷⁰

Bir bölümünü ele aldığımız eserde bir çok farklı yerde Hanefî fakihlerden bahsederken “indenâ, bizim âlimlerimiz” gibi atıflarda bulunması onun Hanefî fakihi olduğunu göstermektedir.

3. İmam Mâturîdî'nin Hanefî Fıkıhına Katkısı

İtikad ve amel fıkıhında ve fıkıh usulü sahalılarında bağımsız hareket etmeyip çalışmalarını Hanefî mezhebi içerisinde sürdürdüğü anlaşılan Mâturîdî, Hanefî mezhebinin kurumsallaşmasına katkıda bulunan Hanefî bir fakih olarak kabul edilmektedir.⁷¹ İmam Mâturîdî hocası Ebû Hanîfe' den aldığı mirası geliştirip sistemleştirerek Mâturîdî mezhebinin kurucusu konumunda olduğundan ve ehli sünnete aykırı fikir ve düşüncelere karşı yaptığı çalışmalardan dolayı daha çok kelamcı kişiliği ile ön plana çıkmıştır. Fakat o aynı zamanda Hanefî fakihidir.⁷²

O ve arkadaşları dönemin Hanefî eğilimleri içerisinde Mâverâünnehir ekolünü oluşturarak Ebû Hanîfe'nin doğru anlaşılmasına katkı sağlamışlardır. Çünkü bazıları özellikle Iraklı Hanefîler, amelde Hanefî olmakla birlikte itikatta Mutezile mezhebini benimseyerek, diğer bir kısmı da Ehl-i Hadis (Şafîî) anlayışına meyl ederek Ebû Hanîfe'nin rey metodundan

⁶⁶ Ak, *Büyük Türk âlimi Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, s.159.

⁶⁷ Özen, *Ebû Mansûr el-Maturîdî'nin Fıkıh Usulünün Yeniden İnşası*, s.32.

⁶⁸ Ak, *Büyük Türk âlimi Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, s.159.

⁶⁹ Özen, *Ebû Mansûr el-Maturîdî'nin Fıkıh Usulünün Yeniden İnşası*, s.29.

⁷⁰ Ak, *Büyük Türk âlimi Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, s.159.

⁷¹ Ak, *Büyük Türk âlimi Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, s.163.

⁷² Bilgili, “Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâturîdî'nin Katkısı” *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı 29, s.402.

ayrılmışlardır. Mâturîdî'nin içinde yetiştiği Mâverâünnehir ekolü ise, îtikâdî ve amelî konularda Ebû Hanîfe'nin bütün fikirlerini ve metodunu takip etmiştir. İyi bir eğitim alan Mâturîdî'nin yeteneğiyle Mâverâünnehir âlimleri arasında öne çıktığı, Ebû Hanîfe'yi çok iyi anladığı ve onun görüşlerini benimseyip savunduğu görülmektedir. Ebû'l-Muin Neseff'nin onun hakkındaki, "Ebû Hanîfe'yi en iyi anlayan kimse, Mâturîdî'dir" sözü de bu görüşü desteklemektedir.⁷³

İmam Mâturîdî'nin kelâm ve tefsir ilmi ile ilgili görüşleri araştırılmaya ve ortaya konulmaya çalışılmış, Türkçe, Arapça, Farsça, İngilizce, Fransızca gibi çeşitli dillerde birçok araştırma ve yayın meydana gelmiştir. Bu çaba sevindiricidir fakat onun fıkıh yönüne yönelik çalışmalar henüz emekleme aşamasında sayılır.⁷⁴

İmam Mâturîdî'nin fıkıh ve fıkıh usulü ile alakalı görüşlerini bulabileceğimiz en kapsamlı eser yine kendisine ait tefsiri Te'vîlâtü'l-Kur'an'dır.⁷⁵ Alâeddin es-Semerkindî gibi âlimlerin de dile getirdiği gibi Mâturîdî bağlı bulunduğu mezhebin kurucusu olan Ebû Hanîfe'nin ve mezhep imamlarının kelim ve fıkıhla ilgili görüşlerinin Kur'an'a uygunluğunu ve anlayışlarının Kur'an'ın en isabetli yorumu olduğunu göstermeye çalışmıştır.⁷⁶ Bunun yanında İmam Mâturîdî'nin Hanefî mezhebine katkılarını şöyle sıralayabiliriz:⁷⁷

- Mezhep imamlarının verdiği hükümlerin delillerini ortaya koymak.
- Mezhep imamlarının görüşlerini inceleyerek illet tespiti yapmıştır. Tespit edilen bu illetlere dayanarak yeni karşılaşılan meselelere çözüm getirmek mümkün olmuştur.
- Yaptığı çalışmalar sonucu mezhebin fikhî birikimini sistemli hale getirip kurumsallaşmasına katkı sağlamıştır.
- Mezhep imamlarının verdiği fetvaları beyan edip tercih edilebilecek diğer cihetleri göstererek özel durumlarda tatbikinin yolunu göstermiştir.
- Mezhep imamlarının görüşlerinde gerekli gördüğü noktalarda açıklamalar yaparak daha anlaşılır hale getirmiştir.
- Mezhep içi farklı görüşler olduğunda tercihte bulunmuş, mümkün olduğunda mezecetme yoluna gitmiştir.

⁷³ Ak, *Büyük Türk âlimi Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, s.159.

⁷⁴ Özen, *Ebû Mansûr el-Maturîdî'nin Fıkıh Usulünün Yeniden İnşası*, s.28.

⁷⁵ Özen, *Ebû Mansûr el-Maturîdî'nin Fıkıh Usulünün Yeniden İnşası*, s.33.

⁷⁶ Şimşek, Murat, *İmam Ebû Hanîfe ve Hanefîlik*, s.308; Özen, *Ebû Mansûr el-Maturîdî'nin Fıkıh Usulünün Yeniden İnşası*, s.65.

⁷⁷ Özen, *Ebû Mansûr el-Maturîdî'nin Fıkıh Usulünün Yeniden İnşası*, s.65-67.

- Mezhep içi görüş farklılığı gibi görünen noktalarda açıklamada bulunmuş, aslında görüş ayrılığı olmadığını, hükümlerin farklı şartlar ve durumlar için verildiğini ortaya koymuştur.
- Benzer görünen meselelerdeki farklılıkları ortaya koyarak çelişki zannının önüne geçmiş ve furûk edebiyatının oluşmasına katkıda bulunmuştur.
- Mezhep imamlarının şer’i delillere aykırı gibi görünen görüşlerini ele alarak gerçekte aykırılık bulunmadığını, hükümdeki maksadı açıklayarak ortaya koymuştur.
- Mezhep görüşlerini diğer mezheplere –özellikle Şafiî mezhebine– karşı savunmuştur.
- Fıkıh usulü kaidelerini kullanarak mezhebini savunmak için Kitâbü’l-Cedel isminde bir eser yazmıştır. Mezhepler arası fıkıh tartışmalarının teorik yapısını da inceleyen eseriyle bu alandaki ilk müelliflerden olmuştur.
- Mezhebin görüşlerini naklederek râvî görevi üstlenmiş, sonraki nesillere aktarımda bulunmuştur.
- Mezhep içinde Irak ekolüne karşı Semerkant ekolünü benimseyerek Ebû Hanîfe’nin rey metodunu savunmuş ve yaşatmıştır.⁷⁸

Netice itibariyle İmam Mâturîdî daha çok meşhur olduğu kelimeler alanıyla olduğu gibi fıkıh ve fıkıh usulü alanlarında da takip ettiği Ebû Hanîfe’nin metodunu benimsemiş ve geliştirmiştir. İtikâdî alanda Mâturîdiyye mezhebinin kurucusu kabul edilmiş, fikhî alanda ise Hanefî mezhebi içerisinde kalarak mezhebin kurumsallaşmasına katkıda bulunan Hanefî bir fakih olarak kabul edilmiştir.⁷⁹

4. İmam Mâturîdî’ye Yapılan Atıflar

İmam Mâturîdî’nin fikhî görüşlerini bulabileceğimiz en geniş kaynak günümüze kadar ulaşabilmiş iki eserinden biri olan *Te’vîlâtü’l-Kur’ân* adlı tefsiridir. Bunun yanında bilindiği kadarıyla üç müstakil fıkıh ve fıkıh usulü eseri vardır. Bunlar:

1. *Meahizu (Me’hazu) ’ş-şerai’ fi-usuli’l-fikh*
2. *Kitabu’l-cedel fi usuli’l-fikh*

⁷⁸ Ak, *Büyük Türk âlimi Mâturîdî ve Mâturîdilik*, s.159; Özen, *Ebû Mansûr el-Maturîdî’nin Fıkıh Usulünün Yeniden İnşası*, s.68.

⁷⁹ Ak, *Büyük Türk âlimi Mâturîdî ve Mâturîdilik*, s.163.

3. *Şerhu camii 's-sağır*⁸⁰

İmam Mâturîdî'ye Atıfta bulunan eserler:

İmam Mâturîdî'nin yaşadığı 4/10 yüzyılda Hanefî âlimler arasında rekabet söz konusuydu. Bu rekabetin iki ana merkezi Irak ve Semerkant (Mâverâünnehir) ekolleriydi. Irak merkezî bir konumda olduğu için Semerkant uzun bir süre ikinci planda kalmıştır. Bu rekabetten etkilenen Mâturîdî kendi memleketinde dahi yaklaşık iki yüzyıl kadar ihmal edilmiş, gereken ilgiyi tam anlamıyla görememiştir.⁸¹

İmam Mâturîdî'nin adının geçtiği ve görüşlerine atıfta bulunulan tespit edilmiş ilk eser talebesi Ebû'l-Hasan Ali b. Saîd er-Rustuğfenî'nin (ö. 350/961) "*Fevâidü 'r-Rustuğfenî*" adlı eseridir. Bu eserde Mâturîdî'ye altı yerde atıfta bulunmuştur.⁸²

Hanefî âlimlerinden Serahsî (ö. 483/1090) *Mebsut* isimli eserinde kıblenin tayini ve gayrimenkul üzerine sulh akdi konularında İmam Mâturîdî'den görüş nakletmiştir. Yine Hanefî âlimi Kâsânî (ö. 587/1191) *Bedâi 'u's-Sanâi*' adlı eserinde Mâturîdî'ye yirmi iki yerde atıfta bulunmuştur. Osmanlı dönemi hukukçularından Molla Hüsrev (ö. 885/1480) ve son dönem Hanefî fıkıh âlimi İbn Abidin (ö. 1252/1836) de İmam Mâturîdî'nin görüşlerine atıfta bulunan âlimlerdendir.⁸³

⁸⁰ Eserlerle ilgili 1. Bölümde bilgi verilmişti

⁸¹ Özen, *Ebû Mansûr el-Maturîdî'nin Fıkıh Usulünün Yeniden İnşası*, s.68.

⁸² Bilgili, "*Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâturîdî'nin Katkısı*" *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı 29, s.412-413.

⁸³ Bilgili, "*Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâturîdî'nin Katkısı*" *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı 29, s.412-413.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

MÂTURÎDÎ'NİN NİSA SURESİ ÖRNEĞİNDE FIKHÎ GÖRÜŞLERİ

Kur'an-ı Kerim'in dördüncü sûresi olan Nisa Sûresi Medine döneminde genel kabule göre Mümtehhine sûresinden sonra nâzil olmuştur. Adını sûre içinde birçok yerde geçen “nisâ” (kadınlar) kelimesinden alır. 176 âyettir. Medine’de İslam toplumu oluşup savaşların yaşandığı, yetim ve dulların sayılarının arttığı, Medine’de yaşayan diğer insanlarla ortaya çıkan sosyal problemlerin yaşandığı günlerde, muhtemelen 5. (626-27) yılda nâzil olmuştur.⁸⁴ Konumuzla ilgili olabilecek atmış bir ahkâm ayeti içerir.⁸⁵

A. İBADETLER

1. Namaz ile İlgili Fikhî Görüşleri:

Farsça’da “tâzim için eğilmek, kulluk, ibadet” anlamına gelen namâz, sözlükte “dua etmek, ibadet etmek, bağışlanma dilemek, yalvarmak” mânâlarındaki Arapça salât kelimesinin karşılığı olarak Türkçe’ye geçmiştir. Terim olarak salât tekbirle başlayıp selâmla son bulan, belirli hareket ve sözlerden oluşan bedenî ibadeti ifade eder.⁸⁶

İmam Mâturîdî Nisa Suresi 101. ayeti te’vîl ederken iki hususa dikkat çekmiştir: Korku namazı ve seferîlikte namaz.

a- Korku Namazı:

“Korku namazı” tabirinin fikhî kitaplarındaki karşılığı “salâtü’l-havf”dir. Düşman, eşkıya, hayvan saldırısı yahut yangın, sel tehlikesi gibi tehditler karşısında farz namazların tek imama uyarak nöbetleşe kılınmasını ifade eder.⁸⁷

⁸⁴ Yaşaroğlu, M Kamil, “Nisa Suresi”, *DİA*, İstanbul, 2007 ,XXXIII, 137.

⁸⁵ İbnü’l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî, *Ahkâmü’l-Kur’ân*, Beyrut, Daru’l-Kitabi’l-İlmiyye 2003, c.I, s.401.

⁸⁶ Yaşaroğlu, M Kamil, “Namaz”, *DİA*, İstanbul, 2006 ,XXXII, 350.

⁸⁷ Erdem, Mehmed, “*Salâtü’l-Havf*”, *DİA*, İstanbul, 2009 ,XXXVI, 21.

وَإِذَا ضَرَبْتُمْ فِي الْأَرْضِ فَلَيْسَ عَلَيْكُمْ جُنَاحٌ أَنْ تَقْصُرُوا مِنَ الصَّلَاةِ إِنْ خِفْتُمْ أَنْ يَفْتِنَكُمُ الَّذِينَ كَفَرُوا إِنَّ الْكَافِرِينَ
“Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman kâfirlerin sizi gâfil avlamalarından korkarsanız namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur. Şüphesiz kâfirler sizin apaçık düşmanınızdır.”⁸⁸ İlahi beyanından anlaşıldığı gibi Allah Teâlâ kâfirlerin gâfil avlamasından korkulduğunda namazı kısaltmaya izin vermiş, fakat bu kısaltmanın ne şekilde olacağını bildirmemiştir. Kısaltma rekât sayısında, rükû, secde ve kıyâmı imâ ile yaparak kısaltma (hasta veya bir engel olanın kıldığı gibi), cemaatle kılmayı terk ederek kısaltma şeklinde anlaşılabilir. İsaletli bulunan görüşe göre, Allah Teâlâ'nın korku halinde namazı kısaltmaya izin vermesinden maksat dört rekâtı iki rekât kılmaktır. Hz. Peygamber (s.a.) güven halinde de namazı kısaltarak kılmanın -seferîlikte- Allah'ın ikramı olduğunu bildirmiş ve bu ikramın kabul edilmesini söylemiştir.⁸⁹ O halde namazı kısaltmaktan maksat iki rekât kılınmasıdır.⁹⁰

Düşman karşısında, cephede düşmanın her an saldırma tehlikesi olduğu durumlarda namazın nasıl kılınacağı ile ilgili Abdullah b. Mesûd'un şu rivayeti kabul edilmiştir: “Rasulullah (s.a.) bize korku namazını kıldırıyordu. İnsanlar iki gruba ayrıldı. Bir grup Hz. Peygamber'in (s.a.) arkasında namaza dururken diğeri düşmanın karşısına geçti. Resûl-i Ekrem arkasındaki gruba bir rekât kıldırdı. Onlar kalkıp öbür grubun bulunduğu yere gittiler ve düşmanın karşısına geçtiler. Diğer grup gelip bunların yerinde Hz. Peygamber'in (s.a.) arkasında namaza durdular. Hz. Peygamber (s.a.) onlara da bir rekât kıldırıp selâm verdi ve namazını tamamladı. Sonra bu grup kendi başlarına bir rekât daha kılarak selâm verdiler. Sonra ilk grup namazgâha geldi, kendi başlarına bir rekât daha kılıp selâm verdiler.”⁹¹

İmam Mâturîdî'nin görüşü ise şöyledir: Namazın kısaltılması ile ilgili ayet yalnızca korku hali hakkında gelmiştir. Güven halinde (seferde de olsa) kısaltmayı gerektiren bir nas yoktur. Güven halinde kısaltmanın caiz olması Hz. Peygamberin “O bir sadakadır, Cenâb-ı Hak onu size tasadduk etmiştir”⁹² hadisine ve seferîlikte namazı kısaltmış olmasına dayanmaktadır.⁹³

⁸⁸ Nisâ, 4/101.

⁸⁹ İbn mâce, “İkametu's-salât”, 73; Nesâî, “Salâtü'l-îdeyn”, 12.

⁹⁰ Mâturîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Semerkandî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, İstanbul 2005, IV, s.8.

⁹¹ Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, V, 254; Süyûtî, Ebû'l-Fazl, Celaleddin Abdurrahman, b. Ebi Bekr b. Muhammed, *ed-Dürü'l-mensur*, Beyrut 1993, II, 661,663. Ayrıca benzer rivayetler için bak. Buhârî, “Salâtü'l-havf”, 1; Müslim, “Salâtü'l-müsafirîn”, 305; Taberî, *Câmi'u'l-beyân*, V, 247-248, 253.

⁹² İbn mâce, “İkametu's-salât”, 73; Nesâî, “Salâtü'l-îdeyn”, 12.

⁹³ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, IV, s.9.

b- Seferîlikte Namaz:

Sözlükte “yazmak; yolculuk yapmak, yolculuk” gibi mânalara gelen sefer kelimesi fıkıh terimi olarak şer‘an aranan şartlar çerçevesinde belirli uzaklıkta bir yere gitmeyi ifade eder. Fıkıhta daha çok “bazı hükümlerin değişmesine sebep olan yolculuk” şeklinde tanımlanan seferin mukabilinde ikâmet ve hadar kelimeleri kullanılır. Belirli bir mesafeye gitmek üzere yola çıkmış kişiye müsâfir (misafir, yolcu, seferî), bir yerde ikamet edip yolcu statüsünde olmayan kimseye de mûkim denir.⁹⁴

Seferîlikte namazı kısaltarak, dört rekât namazın iki rekât olarak kılınması Sünnet’le sabit olmuştur. “*Yeryüzünde sefere çıktığınız zaman kâfirlerin sizi gâfil avlamalarından korkarsanız namazı kısaltmanızda size bir günah yoktur*”⁹⁵ mealindeki âyet nâzil olunca biri bunu Hz. Ömer’e sormuş O da “Senin bana sorduğun gibi ben de Rasûlullah’a sormuştum. Şöyle cevap vermişti: O bir sadakadır (ikram). Allah onu size lütfetmiştir. Allah’ın sadakasını kabul ediniz.”⁹⁶

Mâturîdî, Hz. Peygamber’in (s.a.) seyahatlerinde namazı dört rekât kıldığına dair rivâyet bulunmazken, iki rekât kıldığıının rivâyet edilmesi, şayet iki rekât kılmak ruhsat olsaydı bazı seferlerinde dört rekât kılarak azimetle, bazı seferlerde iki kılarak ruhsatla amel etmesinin beklenmesi gerektiğini, nitekim seferde oruçla ilgili uygulamanın bu şekilde olduğunu -seferi iken bazen orucunu bozmuş bazen de devam etmiştir- delil göstererek şu sonuca varmıştır: Hz Peygamber (s.a.) kılınan iki rekattan sonraki iki rekatin farzietini ortadan kaldırarak bunu Allah’tan gelen bir ihsan yapmıştır. Geriye de misafire farz olan iki rekat kalmıştır.⁹⁷

c- Namaz Vakitleri:

Namaz müminlere farz kılınan, vakitleri belirlenmiş ve sınırlandırılmış bir ibadettir. Müminlere fiil olarak farz kılınmış, kafirlere ise kabulü farz kılınmıştır. Nisa Sûresi 103. ayet “*إِنَّ الصَّلَاةَ كَانَتْ عَلَى الْمُؤْمِنِينَ كِتَابًا مَوْقُوتًا*” “*Şüphesiz ki namaz, müminler üzerine vakitleri belli olarak yazılmış bir ödevdir.*” bunu ifade etmektedir.

⁹⁴ Atar, Fahrettin, “Sefer”, *DİA*, İstanbul, 2009, XXXVI, 294.

⁹⁵ Nisa, 4/101.

⁹⁶ Müslim. “salâtü’l-müsâfirîn”, 4; Ebû Dâvûd, “Salâtü’s-sefer”, 1; Tirmizî, Tefsîru’l-Kur’ân, 4.

⁹⁷ Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, IV, s.9.

Namaz vakitleri kitap, sünnet ve ümmetin icmâsı yoluyla belirlenmiş ve kabul edilmiştir.⁹⁸ İsrâ Sûresi 78. ayette “*أَقِمِ الصَّلَاةَ لِذِكْرِ اللَّهِ إِلَى غَسَقِ اللَّيْلِ وَقُرْآنِ الْفَجْرِ إِنَّ قُرْآنَ الْفَجْرِ كَانَ مَشْهُوداً*” “*Gündüzün güneşin gün ortasını aşmasından gecenin karanlığına kadar namazı kıl; bir de sabah namazını; çünkü sabah namazı şahitlidir.*” Sabah, öğle ve akşam namazları vakitlerine işaret vardır. Hûd Sûresi 114. ayette “*وَأَقِمِ الصَّلَاةَ طَرَفِي النَّهَارِ وَزُلْفًا مِنَ اللَّيْلِ*” “*Gündüzün iki tarafında, gecenin de gündüze yakın saatlerinde namaz kılın.*” Gündüzün iki tarafı sabah, öğle ve ikindi namazı vaktine, gecenin gündüze yakın saatleri ifadesiyle akşam ve yatsı namazı vakitlerine işaret vardır.⁹⁹

Rasulullah (s.a.) Muâz’ı Yemen’e gönderirken şöyle demiştir: “ Sen ehl-i kitap olan bir kavme gidiyorsun. Onları Allah’tan başka ilah olmadığına, ve benim de Allah’ın Resûlü olduğuma şehâdete davet et! Şayet sana itaat ederlerse, her türlü kusurdan münezze ve yüce olan Allah’ın her gün ve gecede beş vakit namazı farz kıldığını onlara haber ver!”¹⁰⁰ Beş vakit namaz hususunda ümmetin de fikir birliği vardır.¹⁰¹

İmam Mâtürîdî bu rivayetlerin, Allah’ın kullarına günde beş vakit namazı farz kıldığını gösterdiğini, Hz. Peygamber’in de nasıl ve ne zaman kılınacağını gösterdiğini, bunda ümmetin icmâ ettiğini söylemektedir.¹⁰²

2. Teyemmüm

Sözlükte “kastetmek, yönelmek” anlamındaki teyemmüm, Kur’ân-ı Kerîm’de sözlük anlamıyla kullanılmıştır. Terim olarak teyemmüm, suyu temin etme veya kullanma imkânının bulunmadığı durumlarda büyük ve küçük hükmî kirliliği (hades) gidermek amacıyla iki eli temiz toprak veya yer cinsinden sayılan bir maddeye sürerek yüzü ve iki kolu meshetmekten ibaret hükmî temizliktir.¹⁰³

يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَقْرُبُوا الصَّلَاةَ وَأَنْتُمْ سُكَارَى حَتَّى تَعْلَمُوا مَا تَقُولُونَ وَلَا جُنْبًا إِلَّا غَابِرِي سَبِيلٍ حَتَّى تَغْتَسِلُوا وَإِنْ كُنْتُمْ مَرْضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوْهِكُمْ مَرَضَى أَوْ عَلَى سَفَرٍ أَوْ جَاءَ أَحَدٌ مِنْكُم مِّنَ الْغَائِطِ أَوْ لَمَسْتُمُ النِّسَاءَ فَلَمْ تَجِدُوا مَاءً فَتَيَمَّمُوا صَعِيدًا طَيِّبًا فَامْسَحُوا بِوُجُوْهِكُمْ وَأَيْدِيكُمْ إِنَّ اللَّهَ كَانَ غَفُورًا

“Ey iman edenler! Siz sarhoş iken ne söylediğinizi bilinceye kadar, yolcu olan müstesna olmak üzere, cünüp iken de gusül edinceye kadar namaza yaklaşmayın. Eğer hasta olur veya yolculuk halinde bulunursanız yahut sizden biriniz ayak yolundan

⁹⁸ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, IV, s.23.

⁹⁹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, IV, s.21-22.

¹⁰⁰ Buhârî, “Zekât”, 1; Müslim, “İman”, 29.

¹⁰¹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, IV, s.23.

¹⁰² Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, IV, s.23.

¹⁰³ Boynukalın, Mehmet, “Teyemmüm”, *DİA*, İstanbul, 2012, XXXXI, 50.

gelirse ya da kadınlara dokunup da –bu durumlarda– su bulamamışsanız o zaman temiz bir toprağa yönelin (teyemmüm edin); yüzlerinize ve ellerinize sürün. Şüphesiz Allah çok affedici ve bağışlayıcıdır.”¹⁰⁴ âyetin beyanına göre hastalık veya sefer gibi durumlarda su bulunmazsa teyemmüm etmek mubah kılınmıştır.

Âyette zikredilen hasta olma durumunda teyemmüm bütün hastaları kapsamamakta, hastalığı bir özelliği kastetmektedir. Yine seferde de durum aynıdır. Teyemmüm her sefere çıkana mubah kılınmış değildir. Mubah kılınma seferdeki bir özellikten (suya uzak olma) sebebiyledir. Ebû Hanîfe ölüm tehlikesi söz konusu olunca mükim de olsa cünüp olan kişi için teyemmümle namaz kılmayı mubah görmüştür. Abdest bozma yeri demek olan “ğâit” insanın ihtiyacını giderdiği rahatlama yeridir. Fakat bu mekandan her gelene abdest alması veya teyemmüm etmesi gerekmez. Eşlere dokunma “mulameset” hususunda da kastedilen cinsel ilişkiye bulunmadır. Allah Teâlâ kinâye yoluyla ifade etmiştir.¹⁰⁵

“O zaman temiz bir toprağa yönelin (teyemmüm edin)” buyrulduğu için teyemmüm ancak niyetle caiz olur. Çünkü kasıt, niyet demektir.¹⁰⁶

İmam Mâturîdî, Hz. Peygamber’in (s.a.) hadisine dayanarak “... elini duvara bir defa vurup yüzünü meshetti. Sonra bir defa daha vurup onunla da ellerini dirseklere kadar meshetti...”¹⁰⁷ teyemmüm, biri yüz, diğeri kollar için olmak üzere iki darptır diyen Hanefî alimlerin görüşünü kabul etmiştir.¹⁰⁸

3. Cünüplükle İlgili Hüküm:

“Ey iman edenler! Sarhoşken ne söylediğinizi bilinceye kadar, cünüp iken de -yolcu olan müstesna- gusül edinceye kadar namaza yaklaşmayın...” Nisa Sûresi 43. ayet hakkında farklı yorumlar yapılmıştır. İmam Mâturîdî sahabeden yapılan nakillere dayanarak şu hükme varmıştır: Cünüp olan kimse ayeti tamamlamadan bir kısmını okuyabilir, teyemmüm ederek camiden (namazgahtan) geçip gidebilir, yolculuk mazeretiyle namazını teyemmüm ile kılabilir.¹⁰⁹

¹⁰⁴ Nisa, 4/43.

¹⁰⁵ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, s.245, 246.

¹⁰⁶ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, s.247.

¹⁰⁷ Buharî, “Teyemmüm”, 3; Müslim, “Hayız”, 114.

¹⁰⁸ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, s.244 - 249.

¹⁰⁹ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, s.243 – 244.

B. MUNÂKEHÂT

Nikah ile İlgili Fıkhî Görüşleri

a. Taaddüd-i zevcât

Bu tabir bir erkeğin aynı zamanda birden çok kadınla (polygamy, taaddüd-i zevcât) evli olması halini ifade eder.¹¹⁰

İmam Mâtürîdî, Nisâ Sûresi 3.ayetin tefsirinde “ فَأَنْكِحُوا مَا طَابَ لَكُمْ مِنَ النِّسَاءِ مَثْنَى وَثُلَّةً ” “...beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın” beyanıyla ilgili rivayetleri değerlendirilmiş, bu ayete dayanarak dokuz hanımla evlenmenin câiz olduğu hükmünü çıkarmanın mümkün olmadığını söylemiştir. Bunu şu üç delille açıklar:

- 1- Âyetin devamında beyânen “ فَإِنْ حَفِظْتُمْ إِلَّا تَعْدِلُوا فَوَاحِدَةً ” “Haksızlık etmekten korkarsanız tek kadın ile yetinin” buyrulmaktadır. Âyette eşler arasında adaleti sağlayamamaktan korkmak durumunda tek kadınla yetinme vurgusu vardır. İddia edildiği gibi dokuz anlamı verilirse bunlardan birini istisna etmenin bir önemi olmazdı ve şöyle anlaşılırdı: Eğer dokuz eş arasında adalet sağlayamamaktan korkarsanız sekiz veya yedi yahut altı eş edinin... Allah’ın anılan sayıdan yalnızca birini istisna etmesi ikişer, üçer, dörder olduğunu göstermektedir.
- 2- Yapılan rivayetlerden anlaşıldığına göre âyetin indiği dönemden önceki dönemlerde on kadına kadar nikâhlanma görülmekteydi.¹¹¹ Zaten bu sayıda kadınla nikâhlananlara dokuz sınırlaması çok anlam ifade etmezdi.
- 3- Bir rivayete göre yeni Müslüman olan birinin sekiz kadınla nikâhı vardı. Onlar da Müslüman oldular. Rasûlullah (s.a.) ona “*Bu hanımlardan dördünü seç, diğerlerinden ayrıl*”¹¹² buyurdu. Bu haber helal olacak nihaî sayıyı açıklamaktadır.¹¹³

b. Kölenin nikahı:

Mâtürîdî kölenin çok evliliği ile ilgili Hz. Ali’nin “*Erkek kölenin ikiden fazla hanımla evlenmesi helâl olmaz*”¹¹⁴ sözünü, Hz. Ömer’in “*Köle (en çok) iki hanımla*

¹¹⁰ Ali, Kevser Kamil, “Çok Evlilik”, *DİA*, İstanbul, 1993 ,VIII, 365.

¹¹¹ Taberî, *Câmi’u l-beyân*, IV, 233, 234.

¹¹² İbn Mâce, “Nikah”, 40; Ebû Dâvûd, “Talak”,25.

¹¹³ Mâtürîdî, *Te’vilâtü l-Kur’ân*, III, s.12-13.

¹¹⁴ Abdurrezzak, *el-Musannef*, VII, 274; İbn Ebû Şeybe, *es-Sünenü l-Kübra*, VII, 158.

evlenebilir, iki talakla boşar; câriye de iki hayız süresince iddet bekler, eğer hayız olmuyorsa bir buçuk ay iddet bekler”¹¹⁵ sözünü delil sayarak şöyle hüküm vermiştir:

- 1- Erkek köle aynı anda en fazla iki kadını nikâhlayabilir.
- 2- Cârîyenin iddeti iki hayız süresince dir.
- 3- Cârîye iki talakla boşanır.¹¹⁶

İmam Mâtürîdî “âyet umûmî bir lafızla ikişer, üçer, dörder diye buyurduğu için, kişinin hür veya köle olması eşit olmalı” şeklinde gelebilecek bir itiraza şöyle cevap veriyor:

Hitabın hür insanlara olduğuna dair ayette delil bulunmaktadır. “Beğendiğiniz kadınlardan ikişer, üçer, dörder nikâhlayın” mealindeki Yüce Allah’ın beyânı evlenme yetkisine sahip olanlar hakkındadır. Köle ise efendisinin izniyle evlenebilir. Nitekim Nûr Sûresi 32. Ayet “İçinizden evli olmayan köle ve cârîyeleriniz arasında elverişli olanları evlendirin.” buyrulmaktadır. Buna dayanarak köleleri evlendirmede muhatap alınan efendileridir. İkişer, üçer, dörder beyanındaki hitap dilediği zaman evlenme yetkisi bulunanlardır. Köle bunun dışındadır.¹¹⁷

c. Mehir:

Sözlükte mehir (mehr) “ücret” mânasına gelir. Bir fıkıh terimi olarak evlilik esnasında ödenen para veya malı ifade eder. Kur’ân-ı Kerîm’de mehir anlamında ecrin çoğulu olarak ücûr, farîza ve saduka (çoğulu sadukat) kelimeleri geçmektedir. Hadislerde bu mânada daha çok mehir ve sadaka terimlerine rastlanmaktadır.¹¹⁸

“وَآتُوا النِّسَاءَ صَدُقَاتِهِنَّ نِحْلَةً”¹¹⁹ Ayetinde geçen “nihle” (نِحْلَةً) İbn Abbâs’tan rivayet edildiğine göre mehir demektir.¹²⁰ Mehir kadının hakkıdır ve hakkı olanı gönül rahatlığıyla vermelidir. Allah Teâlâ kadının hakkı olan, mehrinden yapacağı hibenin gönül hoşluğu ve afiyetle (هَيْئاً مَرِيئاً) yenilmesi şeklinde nitelendirmesinin sebebi şunlarla açıklanabilir.¹²¹

¹¹⁵ Abdurrezzak, *el-Musannef*, VII, 274; Beyhakî, *es-Sünenü’l-kübra*, VII, 158.

¹¹⁶ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, III, s.17-18.

¹¹⁷ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, III, s.17-18.

¹¹⁸ Aydın, Mehmet Âkif, “Mehir”, *DİA*, Ankara 2003, XXVIII, 289.

¹¹⁹ Nisa, 4/4.

¹²⁰ Taberi, *Câmi’u’l-beyân*, IV, 241; Süyûtî, *ed-Dürü’l-mensûr*, II, 431

¹²¹ Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, III, s.20

müşriklere katıldı. Biz de onu geri aldık. Hz. Ömer (r.a.) “adama ne yaptınız?” diye sorunca “öldürdük” karşılığını verdi. Bunun üzerine Hz. Ömer (r.a.) şunları söylemiştir: Keşke adamı bir eve hapsedip kapısını üstüne kilitleseydiniz. Kendisine her gün bir çörek verseydiniz ve ondan üç gün tövbe etmesini isteseydiniz. Tövbe ederse ne âlâ, etmezse öldürürdünüz. Sonra Halife Ömer şöyle dedi: “Allah’ım! Ben bu hadiseye tanık olmadım. Böyle bir şey emretmedim. Bana bilgi ulaştığında da memnun olmadım.”¹²⁶

İmam Mâturîdî isâbetli bularak Ebû Hanîfe’nin bu konudaki görüşünü dile getirir: “Kişi üç defa irtidat eder, her defasında da tövbe ederse, üçüncü sefer tövbesinde samimi olduğu anlaşılıncaya kadar hapsedilir. Tövbesinde samimi olduğu anlaşılınca da serbest bırakılır.”¹²⁷

2. Zina ve Livata İle İlgili Hükümler:

وَالَّتِي يَأْتِيَنَّ الْفَاحِشَةَ مِنْ نِسَائِكُمْ فَاسْتَشْهَدُوا عَلَيْهِنَّ أَرْبَعَةً مِنْكُمْ فَإِنْ شَهِدُوا فَأَمْسِكُوهُنَّ فِي الْبُيُوتِ حَتَّى يَتَوَفَّيَهُنَّ الْمَوْتُ أَوْ يَجْعَلَ اللَّهُ لَهُنَّ سَبِيلًا ﴿١٥﴾ وَالَّذَانِ يَأْتِيَانَهَا مِنْكُمْ فَأَذُوهُمَا فَإِنْ تَابَا وَأَصْلَحَا فَأَعْرَضُوا عَنْهُمَا إِنَّ اللَّهَ كَانَ تَوَّابًا رَحِيمًا ﴿١٦﴾

“Kadınlarınızdan çirkin fiilde bulunanlara karşı aranızdan dört şahit getirin. Eğer şahitlik ederlerse, o kadınları ölüm alıp götürünceye yahut Allah onlara bir yol açıncaya kadar evlerde tutun. İçinizden bu çirkin fiili işleyen ikilinin canlarını yakın. Eğer tövbe eder, durumlarını düzeltirlerse artık onlara eziyet etmekten vazgeçin; çünkü Allah tövbeleri çok kabul eden, çok esirgeyendir.”¹²⁸ ayette bildirilen hapsetme ve can yakma hakkındaki hüküm bazı âlimlere göre Nur suresi 2. ayetle “Zina eden kadın ile zina eden erkeğin her birine yüz celde vurun...” neshedilmiştir. İmam Mâturîdî ise Nisa 15 -16. ayetlerin neshedildiğini kabul eder. Fakat neshin Nur 2. ayetle değil sünnetle gerçekleştiğini bu iki ayetin hükmünü birleştirmenin mümkün olduğunu söyler.¹²⁹

Mâturîdî’ ye göre ayetin hükmü, zina ile ilgili şu hadisle neshedilmiştir. “Benden alın, benden alın! Allah kadınlar için yol açmıştır. Bekâr sopa ile dövülür ve sürgün edilir, dula ise hem celde uygulanır hem de recmedilir.”¹³⁰ Recim cezası ile ilgili birçok rivayet vardır. Bunlardan en çok bilineni zina ettiğini defalarca ikrar eden Mâiz’ in recmedilmesi hadisesidir.¹³¹ Recim cezasının uygulanması konusunda Hz. Ömer’ in şu sözü rivayet

¹²⁶ Mâlik b. Enes, *Muvatta*, “Akdiye”, 15; Şâfiî, *Müsned*, s.321; İbni Ebû Şeybe, *Musannef*, V, 562.

¹²⁷ Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, IV, s. 80-81.

¹²⁸ Nisa 4/15,16.

¹²⁹ Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, III, s.76 .

¹³⁰ Müslim, “Hudûd”, 12-14.

¹³¹ Buhârî, “Hudûd”, 21, 22, 25, 28, 29; Müslim, “Hudûd”, 16-23.

edilmiştir: “İnsanların, üzerinden uzun bir zaman geçtikten sonra birilerinin “Allah’ın kitabında recim hükmünü bulamıyoruz” demek suretiyle Allah’ın indirdiği bir farzı terk edip hak yoldan sapacaklarından endişe ediyorum. Dikkat edin! Recim haktır. Zina eden erkek evli ise ve zina olayı hakkında açık delil varsa yahut zina eden itiraf etmişse recim cezası uygulanır. Biz o ayeti okuduk “İhtiyar erkekle ihtiyar kadın zina ettiklerinde Allah’tan bir azap olmak üzere, onları kesinlikle recmedin”. Resûlullah (s.a.) recmi uyguladı. Ondan sonra biz de uyguladık.”¹³² Bu örnekten de anlaşıldığı gibi İmam Mâturîdî Kur’an’ın Sünnetle neshedilebileceğini kabul eder.

Mâturîdî, livata fiilini işleyenlere verilecek ceza ile ilgili Ebû Hanîfe’nin görüşünü isabetli bularak had cezasının gerekli olmadığını savunur. Lût Kavmi’nin fiilini işleyenlere tazir ve eziyet cezası verilmelidir.¹³³

Recim cezası ile birlikte celde cezasının da verilmesi meselesinde İmam Mâturîdî celde cezasının gerekmediğini söyler. Bunu destekleyen delillerden bazıları şunlardır:

- Mâiz’in recmedilmesi hadisesinde sadece recim cezası tatbik edilmiştir. Celde cezasının uygulandığına dair rivayet bulunmamaktadır.
- Yine başka bir rivayette “Ey Üneys! Yarın bu adamın karısına git, eğer zinayı itiraf ederse onu recmet”¹³⁴ buyrulmuştur. Kadına ayrıca celde cezası emredilmemiştir.
- Peygamberimizin buyurduğu “Dul ile dul zina ederse hem celde hem de recim cezasına çarptırılır” hadisinin değişik durumlarda uygulanma ihtimali mevcuttur. Her dul recmedilmeyebilir. Kimine sadece celde cezası uygulanır.¹³⁵

Sürgün edilme meselesine gelince farklı görüşler karşımıza çıkmaktadır. İmam Mâturîdî bu cezanın da neshedildiğini söyler. Uygulama gerekliyse bu had cezası değil tazir olarak uygulanabilir.¹³⁶ Hz. Peygamber zina eden câriyenin satılmasını emretmiştir. Sürgün edilmesi ise emredilmemiştir. “Sizden birinin câriyesi zina ederse ona celde cezası uygulasin.

¹³² Buhârî, “Hudûd”, 30; Müslim, “Hudûd”, 15. “الشَّيْخُ وَالشَّيْخَةُ إِذَا زَنِيَا” ibaresi bu iki kaynakta zikredilmeyip Muvatta (Hudûd, 10) ve İbn Mâce’nin Sünen’inde (Hudûd, 9) yer almaktadır.

¹³³ Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, III, s.76.

¹³⁴ Buhârî, “Hudûd”, 30, 32, 34, 38, 46; Müslim, “Hudûd”, 25.

¹³⁵ Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, III, s.80.

¹³⁶ Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, III, s.81.

Bir daha zina ederse yine celde cezası uygulasin. Tekrar zina ederse bükülmüş ip yahut yular karşılığında da olsa onu satsın.”¹³⁷

Câriyenin cezası hür kadının cezasının yarısıdır. “*Evlendikten sonra fuhuş yaparlarsa onlara, hür kadınların cezasının yarısı gerekir.*”¹³⁸ mealindeki ayetle hüküm bildirilmiştir.¹³⁹

“*Kadınlarınızdan çirkin fiilde bulunanlara karşı aranızdan dört şahit getirin. Eğer şahitlik ederlerse...*” mealindeki ayetten anlaşılıyor ki zina suçunu işleyen herkese had cezası uygulanmaz. Bu çirkin fiile dört kişinin şahitlik etmesi şartı vardır. Cezayı uygulayacak olan devlet yöneticileri olduğuna göre, bu hitap onlardır. Ayetten anlaşıldığı üzere zina ettikleri bilinse bile dört kişi şahitlik etmiyorsa ceza tatbik edilmez. Devlet adamı şahitler yoksa kendi bilgisine dayanarak ceza veremez.¹⁴⁰

3. İkraah Altında Zina ve Hükümü

İmam Mâtürîdî’ye göre iki organı dışında insanın diğer organları etki altına alınabilir. Yalnız iki organ etki altına alınamayıp sadece sahibi tarafından tasarrufta bulunulur. Bunlar: Cinsel organ ve dildir. Zor kullanma zinayı oluşturamaz. O sadece kişinin kendi fiili olarak gerçekleşebilir. Bu sebeple icbar altında zina edene had cezası uygulanmalıdır. Bunun gibi zorlama altında dil ile yapılan nikâhlama, boşama ve köle azadı geçerli olur.¹⁴¹

Mâtürîdî imanı bunun dışında tutmuştur. Çünkü iman kalp ile olur. Bir kişi kâfir olmak için zorlansa, küfre sokan sözleri kalbi ile kabul etmeden yalnız diliyle söylese kâfir olmaz. Fakat küfür kelimelerini kalbi ile de onaylasa kâfir sayılır. Çünkü zorlama insanın kalbine etki edemez.¹⁴²

D. FERÂİZ

Ferâiz: Ferâiz farz kökünden türemiş farîza kelimesinin çoğuludur. Farz masdar olarak “bir şeyi belirlemek, takdir etmek, kesinleştirmek, açıklamak” mânasına gelir. İsim

¹³⁷ Buhârî, “Hudûd”, 35, 36; Müslim, “Hudûd”, 30, 32.

¹³⁸ Nisa, 4/25.

¹³⁹ Mâtürîdî, *Te`vilâtü`l-Kur`ân*, III, s.81.

¹⁴⁰ Mâtürîdî, *Te`vilâtü`l-Kur`ân*, III, s.83-84.

¹⁴¹ Mâtürîdî, *Te`vilâtü`l-Kur`ân*, III, s.27.

¹⁴² Mâtürîdî, *Te`vilâtü`l-Kur`ân*, III, s.28.

olarak farz ve farîza kelimeleri “takdir ve tayin edilmiş şey, belirlenmiş pay” anlamındadır. Ferâiz “ölünün terikesine taalluk eden haklardan ve terikedeki hak sahibi olanlara taksiminden bahseden ilimdir” şeklinde tarif edilmiştir. Son dönemlerde bu konuyu tarif için miras kelimesi kullanılır olmuştur. İslâm miras hukukunun klasik adı olan ferâiz ilmi, bu alanda yazılan müstakil eserlerin yanı sıra ilk dönemden itibaren fûrû-i fıkıh eserlerinde de “kitâbü’l-ferâiz” başlığı altında ayrı bir bölüm halinde ele alınmıştır.¹⁴³

Ferâiz ilmi Hz. Peygamber’in (s.a.) öğrenilmesini tavsiye ettiği, ilmin yarısı olarak nitelendirip¹⁴⁴ önemine vurgu yaptığı bu ilim, İslam hukukunun önemli bir bölümünü teşkil etmektedir.¹⁴⁵

Terike: Müteveffanın kendisine ait olmak üzere bıraktığı mal, ölünün geride bıraktığı ve taksim konusu olan maddi değerler şeklinde tarif edilmiştir.¹⁴⁶

Vâris: Mirasçı, ölünün malını mülk edinmeye hak kazanan kimse.¹⁴⁷

Mûris: Vefat eden ve mirası varislere kalan şahıs.¹⁴⁸

Ashâbu’l-Ferâiz: Mirastan hisseleri nass ile bildirilmiş olanlardır.¹⁴⁹ Bunlar kendi hisselerini aldıktan sonra mal artarsa, ikinci derecede bulunanlara verilir. Ashâbu’l-ferâiz oniki olup dördü erkeklerden, sekizi kadınlardandır.¹⁵⁰

Asabe: Bir kişinin erkek vasıtasıyla kendine bağlanan erkek hısımları demektir. İstilahta ise ashâbu’l-ferâiz bulunmadığında (tek başına bulunduğu zaman) mirasın tamamını, ashâbu’l-ferâiz ile beraber bulunduğu zaman onlardan arta kalanı alan mirasçı” şeklinde tarif edilmiştir.¹⁵¹

Zevi’l-Erhâm: Ashâb-ı ferâiz ve asabe olarak tarif edilen sınıfa dahil olmayan kan hısımlarıdır. Anne tarafından dede, kızın çocukları, yeğen, dayı, teyze, hala, anne bir amca bu

¹⁴³ Bilmen, Ömer Nasûhi, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yay. İstanbul ty V, s.207; Bardakoğlu, Ali, “Ferâiz”, *DİA*, İstanbul 1995, XXII, 362.

¹⁴⁴ İbni Mâce, “Ferâiz”, 1.

¹⁴⁵ Bilgili, İsmail, “Osmanlı Tanzimat Dönemi İslam Miras Hukuku”, Tekin Kitapevi, Konya 2018, s.10.

¹⁴⁶ Karaman, Hayreddin, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku 2 Hususî Hukuk*, Ensar Neş. İstanbul 2000, s.157;

Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, s.209.

¹⁴⁷ Topaloğlu, Bekir, “Vâris”, *DİA*, İstanbul 2012, XXXII, 522.

¹⁴⁸ Karaman, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku 2 Hususî Hukuk*, s.165.

¹⁴⁹ Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, s.207.

¹⁵⁰ Bilgili, İsmail, “Osmanlı Tanzimat Dönemi İslam Miras Hukuku”, s.159.

¹⁵¹ Karaman, Hayreddin, “Asabe”, *DİA*, İstanbul 1991, III, 452; Bilmen, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istilahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, s.208.

grupta yer alır. Bunların çoğu, kişinin annesi veya kızı yoluyla kan bağı bulunan akrabalarından oluşmakla birlikte hala gibi erkek tarafından bazı akrabaları da içerir.¹⁵²

Red: Kur’ân’da payları açıklananlara taksim yapıldıktan sonra artan hisse bulunup, bunu alacak asabe bulunmadığı takdirde artan kısmın (nesep yönünden) pay sahiplerine hisse hakları ölçüsünde geri döndürülerek taksim edilmesidir.¹⁵³

Avl: Miras taksimi yapıldığında bazen ashâbu’l-ferâizin alacağı pay ortak paydadan fazla olur. Böyle bir durumda payların toplamından elde edilen sayı ortak payda kabul edilerek mirasçılarının hisse miktarı tespit edilir. Böylece mirasçılarının hiçbiri mirastan mahrum bırakılmamış ve hisselerde orantılı bir azaltma yapılmış olur.¹⁵⁴

Kelâle: Babası ve çocuğu olmayan kişi¹⁵⁵

1. Kadınların Vâris Olmaları

Câhiliye döneminde ne kızlara ne kadınlara ne de küçük erkek çocuklara mirastan pay veriliyordu. Yalnızca yetişkin, savaşılabilen (ganimetten pay alabilen) erkekler vâris kabul ediliyor, kadınlar mahrum bırakılıyordu. İmam Mâturîdî “لِلرِّجَالِ نَصِيبٌ مِّمَّا تَرَكَ الْوَالِدَانِ وَالْأَقْرَبُونَ” “*Ana-babanın ve yakınların bıraktıklarından erkeklere pay vardır; yine ana-babanın ve akrabasının bıraktıklarından kadınlara da pay vardır; azından çoğundan, belli pay.*”¹⁵⁶ ayetinin, cahiliyenin bu tutumunu değiştirmek için nazil olabileceğini ifade etmektedir. (Kuvvetle muhtemel ki) Ümmü Kücce’nin kocası vefat edince Peygamberimize gelip “Ey Allah’ın Elçisi! Kocam öldü. Beni ve kızımı geride bıraktı. Bize mirasından pay verilmedi.” Adamın erkek kardeşi: “Ey Allah’ın Elçisi bu kadın ata binmez, zorluk yüklenmez, düşman öldürmez, kocası kendisi için servet edinir ama o çalışıp kazanmaz.” demiştir. Bunun üzerine söz konusu ayet inmiştir.¹⁵⁷

¹⁵² Aktan, Hamza, “Zevi’l-Erhâm”, *DİA*, İstanbul 2013, XXXIV, 307.

¹⁵³ Cürçânî, Seyyid Şerif, *Kitâbu’t-Ta’rifat*, çev. Ali Erkan, Bahar yay, İstanbul 1997, s.110.

¹⁵⁴ Döndüren, Hamdi, “Avl”, *DİA*, İstanbul 1991, IV, 117; *Bilmen, Hukuk-ı İslamiyye ve İstilahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, s.211.

¹⁵⁵ Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, IV, s.126.

¹⁵⁶ Nisa, 4/7.

¹⁵⁷ Taberî, *Câmi’u’l-beyan*, IV, s.262; Süyûtî, *ed-Dürü’l-mensûr*, II, s.439.

2. Miras Taksiminde Hazır Bulunanlarla İlgili Hüküm:

Terike taksim edilirken, mirasta payları olmayan bir takım akraba, yetim ve yoksul kimseler hazır bulunuyorsa terikedeki bir miktar bağışlanması uygun düşmektedir. Nisa 8. ayette “وَإِذَا حَضَرَ الْقِسْمَةَ أُولُو الْقُرْبَىٰ وَالْيَتَامَىٰ وَالْمَسَاكِينُ فَارْزُقُوهُمْ مِنْهُ وَقُولُوا لَهُمْ قَوْلًا مَعْرُوفًا” (*Vâris olmayan) yakınlar, yetimler ve yoksullar miras taksiminde hazır bulunurlarsa bundan, onları da rızıklandırın ve onlara güzel söz söyleyin.*” ayeti bunu ifade etmektedir.¹⁵⁸

Miras, başkalarına göre kolay elde edilmiş, yorulmadan sahip olunmuş bir servettir. Bu sebeple taksimi izleyenlerin dikkatini celp etmesi ve bir takım başka duygular uyandırması ihtimal dâhilindedir. Belki bu gibi menfi durumların önüne geçmek için bir miktar ihsanda bulunmak yerinde olacaktır. Ayeti farklı yorumlayanlar olmuştur. İmam Mâturîdî şu görüştedir: Ayette hitap vârisleredir. Eğer vârisler yetişkinse, orada bulunanlara bir şeyler vererek ihsanda bulunurlar. Vârisler küçük yaşta iseler vâsileri özür beyan eder veya miras kalan mal tarla gibi ileride gelir getirecek türdence iyi vaatte bulunarak güzel sözle gönül alırlar.¹⁵⁹

3. Vârise Vasiyet:

Mirasla ilgili Allah Teâlâ daha önce “كُتِبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَلْفُ الْمَوْتِ أَنْ تَرَكَ خَيْرًا لِّوَالِدَيْهِ” “*Birimize ölüm yaklaştığında, eğer geriye mal bırakıyorsa anasına, babasına ve akrabasına uygun bir vasiyette bulunması, sakınanlara bir borç olmak üzere yazıldı.*”¹⁶⁰ buyurmuştu. Daha sonra söz konusu vasiyet hükmü neshedilerek “يُوصِيكُمُ اللَّهُ فِي أَوْلَادِكُمْ لِلذَّكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ فَإِنْ كُنَّ نِسَاءً فَوْقَ اثْنَتَيْنِ فَلَهُنَّ ثُلُثَا مَا تَرَكَ وَإِنْ كَانَتْ وَاحِدَةً فَلَهَا النِّصْفُ وَلِأَبَوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ الثُّلُثُ فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ آبَاؤُكُمْ وَأَبْنَاؤُكُمْ لَا تَدْرُونَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ لَكُمْ نَفَعًا فَرِيضَةً مِنَ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ كَانَ عَلِيمًا حَكِيمًا” “*Allah size, çocuklarınız hakkında erkeğe, iki kadın payı kadar (vermenizi) emreder. İkidenden fazla kadın iseler bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer yalnız bir kadınsa yarısı onundur. Ölenin çocuğu varsa, ana-babasından her birinin mirastan altıda bir hissesi vardır. Eğer çocuğu yok da ana-babası ona vâris olmuşlarsa anasının hakkı üçte birdir. Ölenin kardeşleri varsa anasının payı, vasiyetten ve borçtan sonra altıda birdir. Babalarınız ve oğullarınızdan*

¹⁵⁸ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, s.35.

¹⁵⁹ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, s.36.

¹⁶⁰ Bakara, 2/180.

hangisinin fayda bakımından size daha yakın olduğunu bilemezsiniz. Bunlar Allah tarafından konmuş paylardır; şüphesiz Allah ilim ve hikmet sahibidir.”¹⁶¹ ayeti nazil olmuştur.

İmam Mâturîdî’ye göre önceki hükmün neshedildiğinin en açık delili Hz. Peygamber’den (s.a.) rivayet edilen şu hadis-i şeriftir: “Allah Teâlâ her hak sahibine hakkını vermiştir. Artık vârisler için vasiyete gerek yoktur.”¹⁶²

Mâturîdî’ye göre bu ayet ayrıca Bakara suresinde yer alan “وَالَّذِينَ يُتَوَفَّوْنَ مِنْكُمْ وَيَذَرُونَ أَزْوَاجًا” “وَصِيَّةً لِّأَزْوَاجِهِمْ مَّتَاعًا إِلَى الْحَوْلِ غَيْرِ إِخْرَاجٍ فَإِنْ خَرَجْنَ فَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ فِي مَا فَعَلْنَ فِي أَنْفُسِهِنَّ مِنْ مَّعْرُوفٍ وَاللَّهُ عَزِيزٌ حَكِيمٌ” “İçinizden vefat edip de geride eşler bırakanlar, bir yıla kadar evlerinden çıkarılmaksızın eşlerinin geçimliğini vasiyet etsinler. Onlar çıkar giderlerse kendiliklerinden yaptıkları uygun şeylerde sizin için bir vebal yoktur. Allah izzet ve hikmet sahibidir.”¹⁶³ eşlerin geçimi için vasiyette bulunma hükmünü de neshetmiştir. Dolayısıyla Nisa 11. ayet, Bakara 180 ve 240’ta yer alan iki ayrı hükmü neshetmiştir.¹⁶⁴

4. Zevi'l-Erhâmın Mirastan pay alması:

Bazı alimler zevi'l-erhâmın mirastan pay alamayacağını söylemiş ve bu payın beytü'l-mâle (devlet) ait olduğunu ileri sürmüşlerdir. İmam Mâturîdî “النَّبِيُّ أَوْلَىٰ بِالْمُؤْمِنِينَ مِنْ أَنْفُسِهِمْ وَأَزْوَاجُهُ أُمَّهَاتُهُمْ وَأُولُو الْأَرْحَامِ بَعْضُهُمْ أَوْلَىٰ بِبَعْضٍ فِي كِتَابِ اللَّهِ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُهَاجِرِينَ إِلَّا أَنْ تَفْعَلُوا إِلَىٰ أَوْلِيَائِكُمْ وَمَعْرُوفًا كَانَ ذَلِكَ فِي الْكِتَابِ مَسْطُورًا” “Peygamber müminlere kendilerinden daha yakındır, eşleri de onların anneleridir. Aralarında kan bağı bulunanlar Allah’ın kitabında (mirasçılık bakımından) birbirlerine, diğer müminlerden ve muhacirlerden daha yakındırlar; dostlarınıza lutufta bulunmanız başkadır. Bu hüküm kitapta kayıt altına alınmıştır.”¹⁶⁵ ayette, Hz. Ömer’in Ebû Ubeyde b. Cerrah’a gönderdiği “Allah ve elçisi, velisi olmayanın velisidir. Dayı da vârisi olmayanın vârisidir.”¹⁶⁶ haberine ve sahabeden nakledilen görüşlere dayanarak zevi'l-erhâmın varis olabileceği görüşünü benimsemiştir.¹⁶⁷

¹⁶¹ Nisa, 4/11.

¹⁶² İbn mâce, “Vesâyâ”, 6; Ebû Dâvûd, “Vesâyâ”, 6.

¹⁶³ Bakara, 2/240.

¹⁶⁴ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, III, s.42.

¹⁶⁵ Ahzâp, 33/6.

¹⁶⁶ İbni Mâce, “Feraiz”, 49; Tirmizî, “Feraiz”, 12.

¹⁶⁷ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, III, s.62.

5. Avl meselesi hakkındaki görüşü:

İmam Mâturîdî avl konusunda öncelikle lehte ve aleyhte bulunan sahabe görüşlerini zikretmeyi uygun görmüştür. Bu konuda İbn Abbâs avli uygun bulmayarak aleyhte, Hz. Ali, Abdullah ve Zeyd b. Sabit belirlenen payların avledebileceği görüşünü bildirerek lehde olmuşlardır.¹⁶⁸ İbn Abbâs Kur'an'da açıklanan payların eksiltmeye tabi tutulamayacağını savunmaktaydı. Mâturîdî bir mesele üzerinde iki farklı sahabe uygulamasını örnek gösterdikten sonra kanaatini belirtmiştir. Bir adam Hz. Ali'ye gelerek sordu: Ey müminlerin emiri! Bir erkek öldü. Geriye iki kızını, hanımını, anne ve basınına bıraktı. Hanımının alacağı pay nedir? Hz. Ali: Onun payı olan 1/8, 1/9'a inmiştir.¹⁶⁹ İbn Abbâs isim belirtilerek Kur'an'da 1/6 geçtiği için babanın payının eksilmesini (avl edilmesini) doğru bulmazdı. O şöyle demiştir: Hanım 1/8, anne-baba 1/6 alırlar. Artan da iki kıza aittir. Mâturîdî iki kızın 2/3 olan payının da Kur'an'da belirtildiğini ve bu eksiltme tercihinin temeli olmadığını bildirmiştir. Eğer eksilme (avl) yapılacaksa bu tüm hak sahiplerinin hisseleri oranında olmalıdır.¹⁷⁰

6. Red meselesi hakkındaki görüşü:

Red meselesi artan malı taksim etmede akrabalar (zevi'l-erhâm) meselesi gibidir. Taksimde artan malı almaya hak sahibi olanlar mirasçılardır ve hisseleri oranında taksim edilmelidir. Mirasçılardan red konusunda faydalanamayacak olan sadece karı ve kocadır. Bu konuda ittifak vardır.¹⁷¹ İmam Mâturîdî "*Allah size, çocuklarınız hakkında erkeğe, iki kadın payı kadar (vermenizi) emreder...*"¹⁷² meâlindeki ayetle erkek çocuklara, kızlarla beraber ismen pay ayırmıştır. Fakat yalnız başına bunlardan her biri için pay zikretmemiştir. Dolayısıyla artan miras bunların her birine döndürülür diyerek reddi kabul eder.¹⁷³

¹⁶⁸ Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, II, 451.

¹⁶⁹ İbn Hacer, *Telhîsu'l-habîr*, III, 90.

¹⁷⁰ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, s.63.

¹⁷¹ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, s.64.

¹⁷² Nisa, 4/11.

¹⁷³ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, s.64.

7. Miras Taksimi Konusundaki Görüşleri:

7.1. Tek erkek çocuğun hissesi:

Mâturîdî'ye göre “Allah size, çocuklarınız hakkında erkeğe, iki kadın payı kadar (vermenizi) emreder...”¹⁷⁴ ayetinde kız mirasçı bulunmadığı takdirde malın tamamının erkeğin hakkı olduğuna dair delil vardır. Allah erkeğe kızın iki katı takdir etmiştir. “Eğer yalnız bir kadınsa yarısı onundur...”¹⁷⁵ beyanına dayanarak erkek çocuğa kız kardeşi varsa iki misli olduğuna ve kız yalnız olduğunda tamamın yarısını aldığına göre, erkek çocuk tek başına vâris olduğunda mirasın tamamı ona aittir.¹⁷⁶

7.2. İki kızın hissesi:

Bazılarının “Allah Teâlâ bu ayette “İkiden fazla kadın iseler bıraktığının üçte ikisi onlarındır”¹⁷⁷ ikiden fazla kadının payını açıklamış, iki kızın hakkı bu beyana dahil olmaz” görüşünü İmam Mâturîdî isabetli bulmaz. Aynı surenin 176. ayetinde geçen “Kız kardeşler iki tane olursa, bıraktığının üçte ikisi onlarındır”¹⁷⁸ ifadesini delil göstererek iki kızın da ikiden fazla kızlar gibi 2/3 payları olduğunu ortaya koyar.¹⁷⁹

7.3. Çocukla beraber anne-babanın hissesi:

“Ölenin çocuğu varsa, ana-babasından her birinin mirastan altıda bir hissesi vardır”¹⁸⁰ ilahî beyanıyla ilgi bazıları ayette geçen “وَلِأَبْوَيْهِ لِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ مِمَّا تَرَكَ إِنْ كَانَ لَهُ وَلَدٌ” “veled” (ولد) kelimesinin erkek çocuk anlamına geldiğini ve erkek çocuk varsa 1/6, sadece kız çocuk varsa babanın 1/3 alacağını söylemişlerdir. İmam Mâturîdî bunun yanlış olduğunu çünkü “veled” (ولد) kelimesinin hem erkek hem de kız çocuğunu birlikte ifade ettiğini belirtir. Bu durumda taksim şöyle olmalıdır: Çocuk erkekse anne ve baba 1/6 hisselerini alırlar, kalan erkek çocuğun olur. Eğer çocuk kızsaa mirasın yarısını alır, anne ve babadan her bir 1/6 paylarını alır, kalan babanın olur¹⁸¹ çünkü en yakın erkek vâris odur.¹⁸²

¹⁷⁴ Nisa, 4/11.

¹⁷⁵ Nisa, 4/11.

¹⁷⁶ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, III, s.43.

¹⁷⁷ Nisa, 4/11.

¹⁷⁸ Nisa, 4/176.

¹⁷⁹ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, III, s.44.

¹⁸⁰ Nisa, 4/11.

¹⁸¹ Hz. Peygamber “Miras paylarını sahiplerine verin. Pay sahiplerinin geriye bıraktığı miras, ölüye en yakın erkeğindir.” Buhari, “Ferâiz”, 15; Müslim, “Ferâiz”, 3.

7.4. Çocuk yoksa anne-babanın hissesi:

“فَإِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُ وَلَدٌ وَوَرِثَتْهُ أَبَوَاهُ فَلِأُمِّهِ التُّلُثُ” “Eğer çocuğu yok da ana-babası ona vâris olmuşlarsa anasının hakkı üçte birdir.”¹⁸³ beyânında İmam Mâturîdî’ye göre Allah Teâlâ anne ve babayı varis olarak zikretmiş fakat sadece annenin 1/3 alacağını söylemiş, babanın payını zikretmemiştir. Bizden tefekkür ve içtihad etmemizi, babanın asabe olarak kalan 2/3’ü hak ettiğini istidlâl yolu ile bulmamızı beklemiştir.¹⁸⁴

7.5. Kardeşlerle beraber annenin hissesi:

“فَإِنْ كَانَ لَهُ إِخْوَةٌ فَلِأُمِّهِ السُّدُسُ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةِ يُوصِي بِهَا أَوْ دَيْنٍ” “Ölenin kardeşleri varsa annesinin payı, vasiyetten ve borçtan sonra altıda birdir.”¹⁸⁵ Ayeti ile ilgili bazı alimler “إِخْوَةٌ” kelimesinin gereği olarak en az üç kardeş olmalı yoksa annenin payı 1/3’ten 1/6’ya düşmez demişlerdir. Bazıları da “إِخْوَةٌ” kelimesinin erkekleri ifade ettiğini kız kardeşlerin bunun dışında olduğunu ileri sürmüşlerdir.¹⁸⁶

İmam Mâturîdî “إِخْوَةٌ” kelimesinin hüküm olarak hem kız hem erkek kardeşleri kapsadığını ifade etmiştir. İki kardeşin, anneyi 1/3 paydan engelleyeceği ve 1/6 hisseye indireceği ile ilgili de Hz. Ali, Hz. Abdullah ve Zeyd b. Sâbit’ten nakledilen beyanı delil göstermektedir: “Üç kardeş, annenin 1/3 almasını engellediği gibi iki kardeş de engeller.”¹⁸⁷ Farklı görüşler olmakla beraber ferâiz ilminin iki kişinin hükmünün, ikiden çok kişinin hükmü için de geçerli olduğunu ifade etmiştir.¹⁸⁸

Ayrıca ayette vasiyetin yerine getirilmesi ve borcun ödenmesi miras taksiminden önce emredilmiştir. Sıralama şu şekilde olmalıdır. Önce borç ödenmeli, sonra vasiyet yerine getirilmeli en son da miras taksimi yapılmalıdır. Ayette borç ve vasiyetin miktarı belirtilmemiştir. Borç, terikeyi kuşatmışsa vasiyete de mirasa da engel olur. Vasiyetin miktarı ise Hz. Peygamber (s.a.) tarafından 1/3 olarak belirlenmiştir.¹⁸⁹

¹⁸² Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, III, s.45.

¹⁸³ Nisa, 4/11.

¹⁸⁴ Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, III, s.47.

¹⁸⁵ Nisa, 4/11.

¹⁸⁶ Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, III, s.48.

¹⁸⁷ İbnü’l Cevzî, Ebu’l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Zâdü’l-mesir fî ilmi’t-tefsîr*, Beyrut 1404/1984, II, s.27; Süyûtî, *ed-Dürrü’l-mensûr*, II, 447.

¹⁸⁸ Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, III, s.48, 49.

¹⁸⁹ Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, III, s.52

Hac, zekât adak gibi dinî borçlara gelince İmam Mâturîdî'nin görüşü bunların diğer borçlar gibi olmadığı, eğer vasiyette bulunulmamışsa bıraktığı maldan ödenmesinin gerekli olmadığı yönündedir. Tabii varisler isterlerse bu borçları da vacip olmadığı halde ödeyebilirler. Gelebilecek itirazlara da şu şekilde cevap vermektedir: Hz. Peygamber'in hadisinde geçen, ölen annesinin hac yapmayı adadığını söyleyip, onun yerine hac yapma konusunda fikrini soran bir kadına “Evet, onun yerine haccet. Ne dersin, annenin üzerinde bir borç olsaydı onu öder miydin? Allah'ın hakkını ödeyin. Allah hakkı ödenmeye en layık olandır.”¹⁹⁰ şeklinde cevap vermiştir. İmam Mâturîdî burada hac yapmanın vacip olduğuna dair bir delil bulunmadığını, kadının haccetmesine izin verildiğini yani caiz olduğunu söylemiştir. Ayrıca vasiyet bulunmadıkça ölü adına zekât vermenin caiz olmadığı görüşündedir. Çünkü zekât, sahibinin niyeti olmaksızın verilemez. Varislerin niyeti ölünün niyeti yerine tutulamaz.¹⁹¹

7.6. Eşlerin hissesi:

وَلَكُمْ يَصْنَفُ مَا تَرَكَ أَزْوَاجُكُمْ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهُنَّ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَهُنَّ وَلَدٌ فَلَكُمْ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَنَّ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ يُوصِينَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ وَلَهُنَّ الرُّبْعُ مِمَّا تَرَكَنَّ إِنْ لَمْ يَكُنْ لَكُمْ وَلَدٌ فَإِنْ كَانَ لَكُمْ وَلَدٌ فَلَهُنَّ الثُّمُنُ مِمَّا تَرَكَنَّ مِنْ بَعْدِ وَصِيَّةٍ تُوصُونَ بِهَا أَوْ دَيْنٍ
“Yapacakları vasiyetten ve borçtan sonra, eşlerinizin, çocukları yoksa, bıraktıklarının yarısı sizindir. Çocukları varsa bıraktıklarının dörtte biri sizindir. Çocuğunuz yoksa sizin de, yapacağınız vasiyetten ve borçtan sonra, bıraktığınızın dörtte biri onlarındır. Çocuğunuz varsa bıraktığınızın sekizde biri onlarındır.”¹⁹² ayetinin tefsirinde İmam Mâturîdî hitabın umumi olmasına rağmen, hususilik kastedildiğine dikkat çekmiştir. Koca ya da karının aynı dinden olma gibi şartları taşıyor olması gerekir. Bu durum anne, çocuk, baba ve diğerleri için de geçerlidir. Din birliği yoksa, aynı dinden değillerse aralarında mîras paylaşımı gerçekleşmez.¹⁹³

İmam Mâturîdî şu kanaate varmıştır: Karı/koca çocuklarla beraber hayatta bulunurlarsa hükümleri değişmez. (Koca, ölen karısının çocuğu varsa ¼'ünü hak eder. Karı, ölen kocasının çocuğu varsa 1/8'ini hak eder.) Şayet çocuk yoksa bir de iki ve daha fazla

¹⁹⁰ Buharî, “Hac”, 22.

¹⁹¹ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, s. 53, 54.

¹⁹² Nisa, 4/12.

¹⁹³ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, s. 58.

erkek ve kız kardeş yoksa anne için 1/3, eğer bir çocuk veya iki erkek ve kız kardeş varsa 1/6 pay vardır.¹⁹⁴

7.7. Anabir kardeşlerin hissesi:

وَإِنْ كَانَ رَجُلٌ يُورَثُ كَلَالَةً أَوْ امْرَأَةٌ وَلَهُ أَخٌ أَوْ أُخْتٌ فَلِكُلِّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا السُّدُسُ فَإِنْ كَانُوا أَكْثَرَ مِنْ ذَلِكَ فَهُمْ شُرَكَاءُ فِي “*Eğer bir erkek veya kadının, anası, babası ve çocukları bulunmadığı halde malı mirasçılara kalırsa ve bir erkek yahut bir kız kardeşi varsa, vasiyetten ve borçtan sonra her birinin payı altıda birdir. Bundan fazla iseler üçte bire ortaklırlar. Kimse zarar görmesin; Allah'ın hükmü budur. Allah her şeyi bilendir, hilim sahibidir.*”¹⁹⁵ ilahi beyanında geçen “كَلَالَةً” kelâle tabirinin anlamı konusunda farklı görüşler vardır. Tercih edilen anlam Hz. Ebû Bekir'den nakledilen “Kelâle (anne) baba ve çocuk dışındaki varislerdir.”¹⁹⁶ görüşüdür.

Bir erkek veya kadının anne-babası ve çocukları olmadan (anabir)¹⁹⁷ kız veya erkek kardeşine miras bırakırsa tek kardeşe 1/6 alır. Birden fazla kardeşe 1/3'e ortak olurlar.¹⁹⁸

7.8. Bababir Kardeşlerin Hissesi:

يَسْتَفْتُونَكَ قُلِ اللَّهُ يُفْتِيكُمْ فِي الْكَلَالَةِ إِنْ امْرُؤٌ هَلَكَ لَيْسَ لَهُ وَلَدٌ وَلَهُ أُخْتٌ فَلَهَا نِصْفُ مَا تَرَكَ وَهُوَ يَرِثُهَا إِنْ لَمْ يَكُنْ لَهَا وَلَدٌ فَإِنْ كَانَتَا اثْنَتَيْنِ فَلَهُمَا الثُّلُثَانِ مِمَّا تَرَكَ وَإِنْ كَانُوا إِخْوَةً رِجَالًا وَنِسَاءً فَلِلَّذَكَرِ مِثْلُ حَظِّ الْأُنثَيَيْنِ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ أَنْ تَضَلُّوا وَاللَّهُ بِكُلِّ شَيْءٍ عَلِيمٌ “*Senden fetva isterler. De ki: "Allah, babası ve çocuğu olmayan kimsenin mirası hakkındaki hükmü şöyle açıklıyor: Eğer çocuğu olmayan bir kimse ölür de onun bir kız kardeşi bulunursa, bıraktığının yarısı bunundur. Eğer (ölen) kız kardeşin çocuğu yoksa erkek kardeş de ona vâris olur. Kız kardeşler iki tane olursa, bıraktığının üçte ikisi onlarındır. Eğer erkekli kadınlı daha fazla kardeş varsa, erkeğin hakkı iki kadın payı kadardır. Yanılmayınız*

¹⁹⁴ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, s. 58.

¹⁹⁵ Nisa, 4/12.

¹⁹⁶ Taberî, *Câmi'u'l-Beyân*, IV, 284; Süyûtî, *ed-Dürrü'l-mensûr*, II, 756.

¹⁹⁷ Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Akçağ Yay. Ankara 1995, II, s.486.

¹⁹⁸ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, s.64.

diye Allah size açıklama yapıyor. Allah her şeyi bilmektedir.”¹⁹⁹ ayetinde geçen kız ve erkek kardeşler ana-bababir veya bababir kardeşlerdir.²⁰⁰

Ölenin, (bababir) kız kardeşi terikenin yarısını alır. İki (veya daha fazla bababir) kız kardeş bulunursa 2/3 bunların olur. (Bababir) Hem erkek kardeş, hem kız kardeş varsa erkeğe kadının iki misli pay vardır. Mâturîdî şu tespitte bulunmuştur: Ayette iki kız kardeşten bahsedilmiş ama üç veya daha fazla kız kardeşten bahsedilmemiştir. Burada Allah Teâlâ iki kız kardeş için geçerli olan hükmün üç veya daha fazla kız kardeş için de geçerli olduğunu kıyas yoluyla bulmamıza bırakmıştır. Kıyas yapmanın caiz olduğuna delil vardır.²⁰¹

E. DİĞER KONULAR

1. Cihad (savaşa hazırlık)

Cihad “جهاد” fiilinden türemiş bir mastardır. Güç ve gayret sarf etmek, bir işi başarmak için elinden gelen bütün imkânları kullanmak, güçlük, zorluk gibi anlamlara gelir. “جهاد” ve “مجاهدة” ise düşmana karşı savunma yaparken var gücünü kullanmak anlamına gelir.²⁰² İslâmî literatürde, dinî emirleri öğrenip ona göre yaşamak ve başkalarına öğretmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmaya çalışmak, İslâm’ı tebliğ, nefse ve dış düşmanlara karşı mücadele vermek demektir.²⁰³

Nisa suresinde “وَلَا جُنَاحَ عَلَيْكُمْ إِنْ كَانَ بِكُمْ أَدَىٰ مِنْ مَطَرٍ أَوْ كُنْتُمْ مَرْضَىٰ أَنْ تَضَعُوا أَسْلِحَتَكُمْ وَخُذُوا حِذْرَكُمْ” “Eğer yağmur yüzünden bir zarar görürseniz veya hasta olursanız silahlarınızı bırakmanızda size bir günah yoktur. Yine de ihtiyat tedbirinizi alın!”²⁰⁴ buyrulmaktadır. Mâturîdî’ye göre Allah Teâlâ müminlere, dinini yayma ve inananlara yardım etme maksadıyla kendi yolunda savaşmayı emretmektedir. Bu emirden maksat kendini ölüme atmak değildir. Çünkü silâhları bırakmak veya yağmur, hastalık gibi sebeplerle sıkıntıya uğradığında gerekli tedbirleri almak için izin verilmiş olması asıl maksadın mücadele etmek olduğunu gösterir. Buradaki ilahî emir kendini ölüme atmak olsaydı birtakım sebeplerle helak olma korkusundan savaş yükünü kaldırmazdı. Nitekim Nisa Suresi 74. ayette “Kim Allah

¹⁹⁹ Nisa, 4/176.

²⁰⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, III, s.72.

²⁰¹ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'an*, IV, s.127, 128.

²⁰² Râgıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, çev. Abdulbaki Güneş, Çıra Yay. İstanbul 2012, s.248.

²⁰³ Özel, Ahmet, “Cihad”, *DİA*, İstanbul 1993, VII, 531.

²⁰⁴ Nisa, 4/102.

yolunda savaşır da öldürülür veya gâlip gelirse biz ona yakında büyük bir mükâfat vereceğiz” buyurarak mükâfatın sadece öldürülmekte olmadığını beyan etmiştir.²⁰⁵

“Yine de tedbirinizi alın” ifadesinden iki prensip çıkarılabilir.

- 1) Savaş usulü ve çarpışma tekniklerini öğrenmek.
- 2) Düşman saldırılarına karşı koymak için kalkan, zırh edinmek veya binalar (kale) inşa etmek.²⁰⁶

2. Yetimlerle İlgili Hükümler:

Nisa suresinde: “وَابْتَلُوا الْيَتَامَىٰ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغُوا النِّكَاحَ فَإِنْ آنَسْتُمْ مِنْهُمْ رُشْدًا فَادْفَعُوا إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ وَلَا تَأْكُلُوهَا إِسْرَافًا وَبِدَارًا أَنْ يَكْبَرُوا وَمَنْ كَانَ غَنِيًّا فَلْيَسْعَفْ وَمَنْ كَانَ فَقِيرًا فَلْيَأْكُلْ بِالْمَعْرُوفِ فَإِذَا دَفَعْتُمْ إِلَيْهِمْ أَمْوَالَهُمْ فَأَشْهِدُوا عَلَيْهِمْ”²⁰⁷ “Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri deneyin; eğer onlarda akılcı bir olgunlaşma görürseniz hemen mallarını kendilerine verin, büyüyecekler de mallarını alacaklar diye o malları israf ile ve tez elden yiyip tüketmeyin. Zengin olan (veli) yetim malına tenezzül etmesin, yoksul olan da kararınca yesin. Mallarını kendilerine verdiğiniz zaman yanlarında şahit bulundurun; hesap sorucu olarak da Allah yeter.”²⁰⁷ buyrulmuştur.

Ayetin başında geçen “Evlilik çağına gelinceye kadar yetimleri deneyin...” lafzı iki şekilde anlaşılmıştır. Birinci görüşe göre “حَتَّىٰ إِذَا” edatını bağlantı harfi kabul edilip “Yetimler nikah çağına geldiklerinde onları deneyin” şekline anlaşılmıştır. Bu görüş İmam Şâfiî’nin görüşüdür²⁰⁸ ve İmam Mâturîdî bu görüşe katılmayıp ikinci görüşü daha isabetli bulur. Yetimleri sınama işi ergenlik çağından önce yapılmalıdır. Bunun iki sebebi vardır. Birincisi çocukların ergenlik çağına gelmeden önce bir takım ibadet görevleriyle sınanmaları. Hz. Peygamberden nakledilen “Yedi yaşına girince çocuklarınıza namaz kılmayı emredin. On yaşına geldiklerinde bundan dolayı onları dövün ve yataklarını ayırın.”²⁰⁹ sözü bu kabildendir. İkincisi malî yönden sınamadır. Yetim çocuklara bazı malî görev ve sorumluluk vererek mallarını koruyup koruyamadıkları sınanmalıdır.²¹⁰

²⁰⁵ Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, IV, s.17, 18.

²⁰⁶ Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, IV, s. 18.

²⁰⁷ Nisa, 4/6.

²⁰⁸ Şâfiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbâs, *el-Um*, Beyrut1397/1976, III,s. 215, 219.

²⁰⁹ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, II, 180; Ebû Dâvud, “Salât” 26.

²¹⁰ Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, III, s.25.

Vâsi, vesâyeti altında bulunan yetimin malından şayet kendisi ihtiyaç sahibiyse israfa kaçmadan, örfe uygun bir ölçüde gıda ve giyecek ihtiyacını karşılayabilir.²¹¹

3. Baba – Oğul arasında ticaret ve şahitlik:

Babanın çocuğu lehine, çocuğun da babası lehine şahitlik yapması, birbirlerinin şahitliğinden kendilerine de fayda sağlama ihtimali bulunduğundan geçersiz kabul edilmiştir. Bu bağlamda, alış-verişte vekil konumunda olan kişi, müvekkilinin izni veya onayı olmadan babası, oğlu veya annesinden bir şey alıp satamaz. Çünkü bu işlemde kendine de fayda sağlama ihtimali vardır. İmam Mâturîdî “...Babalarınız ve oğullarınızdan hangisinin fayda bakımından size daha yakın olduğunu bilemezsiniz.” Nisa 11. Ayette babanın oğlu lehine veya oğlun babası lehine şahitlikte bulunmasının bâtıl olduğuna işaret olduğunu söylemektedir.²¹²

F. İMAM MÂTURÎDÎ’NİN GÖRÜŞLERİNİN HANİFÎ MEZHEBİNE UYGUNLUĞU

İmam Mâturîdî’nin Nisa Suresi’ni tefsir ederken benimsediği görüşlerin Hanefî mezhebiyle genel manada mutabık olduğu görülmektedir. Yalnız vitir namazı konusunda mezhebin tercih edilen (müftâ bih) görüşü olan Ebû Hanîfe’nin görüşünü tercih etmediği tespit edilmiştir.²¹³

Vitir namazı fukahâyı en çok meşgul eden namaz çeşididir. Bu konuda müstakil eser kaleme alanlar bile olmuştur. (Muhammed İbn-i Nasr-i Mervezî (ö. 294/906), Ebû Mûsa el-Medînî (ö. 581/1185), Hatib el-Bağdâdî (ö. 463/1071) gibi.)

Vitir namazı ile ilgili tartışmalar: Hükümü, rekât sayısı, niyetin gerekliliği, vitirden önce namazın varlığı, ilk ve son vakti, binit üzerinde kılınma durumu, kaza edilme durumu, kıraatın nasıl olacağı, fasıla edilerek mi tek selamla mı kılınacağı, mertebesi vb. şeklinde

²¹¹ Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, III, s.30.

²¹² Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, III, s.55.

²¹³ Mâturîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’ân*, IV, s.24.

sıralanabilir.²¹⁴ Biz meseleyi uzatmamak adına konumuz gereği hükmü hakkında görüş bildireceğiz.

Hanefî mezhebi içerisinde Ebû Hanîfe'den üç farklı görüş –farz, vacip, sünnet– rivayet edilse de Ebû Hanîfe'nin vacip olduğu yönündeki görüşü ağırlık kazanmış ve kabul görmüştür.

Hanefî âlimler arasında vitir namazının diğer sünnet namazlardan daha kuvvetli olduğu hususunda ihtilaf yoktur. Kaçırıldığı zaman kaza edilir. Vitir namazı için ezan okunmaz ama ramazan ayında cemaatle kılınabilir.

İmam Muhammed ve Ebû Yusuf “Hz. Peygamber (s.a.) bir bedeviye bir gün ve gecede kılınacak olan beş vakit namazı öğretti. Bunun üzerine bedevi ‘bundan başka gerekli olan var mıdır?’ diye sordu. Rasûlullah (s.a.) da ona ‘Hayır. Fakat nafîle olarak kılabilirsin’ buyurdu.”²¹⁵ hadisini ve başka delilleri esas alarak vitir namazının müekked sünnet olduğuna hükmetmişlerdir.

Ebû Hanîfe “Allah Teâlâ size bir vakit namaz ilave etmiştir. Dikkat edin o vitirdir. Onu yatsı ile sabah namazı arasına kılınız.”²¹⁶ hadisinden hareketle vitir namazının diğer farz namazlara daha sonra ilave edildiğini, Peygamberimizin bunu kendine değil Allah’a izâfe ettiğini ve eklemenin aynı cinsler arasında olacağını ve başka delilleri ileri sürerek vitir namazının vacip olduğunu kabul etmiştir. Vitir namazı amelde diğer farz namazlar gibidir fakat inkâr eden kâfir olmaz.²¹⁷

İmam Mâturîdî Ebû Hanîfe'nin vitir namazıyla ilgili olarak ondan rivayet edilen farz veya vacip olması yönündeki görüşünü doğru bulmayarak delillerini söylemiş ama yine de kanaatimizce belki de Ebû Hanîfe'ye duyduğu derin saygıdan bu konu ile ilgili tavakkuf etmeyi tercih etmiştir.²¹⁸

²¹⁴ Babanzâde, Ahmed Naîm, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*, DİB Yay. Ankara 1978. III, s.210.

²¹⁵ Buhârî, “İman” 34, “Şehadet” 26; Müslim, “İman” 8; Ebû Dâvud, “Salât” 1; Nesaî, “Sıyam” 1.

²¹⁶ Ahmed b. Hanbel, *el-Müsned*, VI, 7.

²¹⁷ Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebi Sehl Ahmed, *el-Mebsut*, ed. M.Cevat Akşit, Gümüşev Yay, İstanbul 2008, I, s.278-279; Ahmed Naîm, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarih Tercemesi*, III, s.208-209.

²¹⁸ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, IV, s.24.

G. İMAM MÂTURÎDÎ'NİN KULLANDIĞI GENEL FİKHÎ KÂİDELER

İmam Mâturîdî meselelere çözüm üretip hüküm verirken vardığı kanaatlerini temellendirme yoluna gitmiştir. Bu kanaatlere delil gösterirken bazen genel/külfî kaideler veya “asl” denen ilkeler kullanmıştır. İnceleme fırsatı bulduğumuz Nisa Suresi tefsirinde tespit edebildiğimiz kadarıyla bu genel ilkeleri sıralamaya çalışacağız.

- a. Kasıt, niyettir.²¹⁹
- b. Cümlelerin kuruluşuna bakarak zâhirî ve genel anlamla istidlâlde bulunmak hatadır.²²⁰
- c. Bir şeye ait hükmün, bütün hüküm ve yönleri açısından ona muhalif olanla bilinmesi imkân dâhilinde değildir.²²¹
- d. Naslarda zikredilmesi terk edilen şey, sadece nastan hüküm çıkarmak ve istidlal yoluyla hüküm elde etmek için terkedilmiştir.²²²
- e. Hakkında nesih hükmü olan hiçbir ayet veya Hz. Peygamberin sünneti yoktur ki –anılmış olmasa bile– nesih vâdi olmasın.²²³
- f. Allah Teâlâ'nın bir hükmünün, okunan Kur'ân'dan ibaret bir vahiyle veya Kur'ân dışı bir vahiyle neshetmesi arasında fark yoktur.²²⁴
- g. Bir hükmün bir durumda bir özelliğe bağlı olarak gerekli olması, o hükmün başka bir durumda o haldeki vasfın dışında kalan hususta vacip olmasına engel teşkil etmez.²²⁵
- h. Kitap'ın Sünnetle neshedilemeyeceğini söylemek, Allah ve Rasûlü üzerinde tahakkümde bulunmaktır.²²⁶
- i. Zaruret yoksa, umumî manadaki bir ayete ait hükmü diğerine dahil etmeden her bir ayetin hükmüyle amel etmek gerekir.²²⁷
- j. Allah Teâlâ Peygamberine, Kur'ân'da bulunan hükümleri açıklama konumu vermiştir.²²⁸
- k. Allah Teâlâ kullarını her şey hakkında bilgi sahibi kılmayabilir.²²⁹

²¹⁹ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, s.247.

²²⁰ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, s.246.

²²¹ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, s.79.

²²² Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, s.79.

²²³ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, s.77.

²²⁴ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, s.77.

²²⁵ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, s.162.

²²⁶ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, s.83.

²²⁷ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, s.34.

²²⁸ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, s.42.

²²⁹ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, s.47.

- l.** Kölenin nesi varsa, efendisine aittir.²³⁰
- m.** Ayetin taşıdığı hüküm hakkında kıyas yapmak, düşünmek ve akıl yürütmek câizdir.²³¹
- n.** Veled kelimesi erkek ve kız çocuğunu birlikte ifade eder.²³²
- o.** Fayda (menfaat sağlama ihtimali) söz konusu olunca, şahitliğinden faydalanılan tarafın tanıklığı kabul edilmez.²³³
- p.** İçtihada dayanan meselelerde, varılan hükümle amel edilir fakat Allah bunu murad etmiştir diye kesin hüküm verilmez.²³⁴
- q.** Zorlama (ikrah) kalbe tesir etmez.²³⁵

²³⁰ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, s.46.

²³¹ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, s.47.

²³² Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, s.45.

²³³ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, s.55.

²³⁴ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, IV, s.21.

²³⁵ Mâturîdî, *Te'vilâtü'l-Kur'ân*, III, s.28.

SONUÇ

Vahyin başlangıcından beri müminler Allah'ın hitabını, kendilerinden beklenen davranışın ne olduğunu anlamak için üstün çaba göstermişlerdir. Bu çaba neticesinde tefsir, fıkıh, kelam, hadis gibi alanlarda birçok farklı anlayış doğmuş, yoruma açık hususlar neticesinde mezhep farklılıkları orta çıkmıştır.

İslam coğrafyasının genişlediği, farklı fikir ve kültürlerin İslam medeniyetine dahil olduğu dönemlerde, din anlayışının savrulmalara maruz kalmadan, özünü koruyarak gelişmesi ve saflığını koruması gerekiyordu. Bu gerekliliği fark edenlerden biri de Ebû Hanîfe ve talebeleri olmuştur. İslam düşüncesinin sistemleştirilmesi, dağınık halde bulunan ilmi mirasın disipline edilerek “mezhep” haline getirilmesi, kendi ifadesiyle fıkıh denen ata eğer ve dizgin vurulması, ümmetin kullanabileceği bir forma dönüştürülmesi gerekiyordu. Ebû Hanîfe'nin başlattığı bu planlı çalışma öğrencileri tarafından geliştirildi ve ümmetin hizmetine sunuldu.

Ebû Hanîfe'nin öğrencilerinin öğrencisi konumunda olan Mâturîdî, devraldığı mirasın farkında olarak artık mezhep haline gelmiş bulunan ameli fıkıh gibi îtikad fikhını da sistemli hale getirerek olgunlaştırıp ümmetin istifadesine sunmuştur. İmam Mâturîdî İslâm'ın inançla ilgili mezhebinin oluşumuna öncülük ederken Hanefî metodu benimsemiş, ayet ve hadisleri bu bakış açısıyla yorumlamıştır.

Ebû Mansûr, ehli sünnet anlayışının iki kolundan biri olan “mâturîdî” mezhebinin kurucusu olmasının yanı sıra, Semerkant bölgesinin Hanefî fıkıh öncülerinden biri olmuştur. Yaşadığı dönemde Irak Hanefî ekolünün itikatta mutezilî ve usulde ehli hadis yönelimlerine karşı durarak Semerkant ekolü oluşumunda yer almış, Ebû Hanîfe'nin rey metodunun varlığını sürdürmesine önemli katkılar sağlamıştır.

Bir kısmını inceleme fırsatı bulduğumuz Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ında, Ebû Hanîfe ve mezhep imamlarının fıkıh anlayışının Kur'an'ın en isabetli ve sahih yorumu olduğunu ortaya koymaya çalışmıştır. Meselelere getirdiği çözümlerde bağımsız davranmayı Hanefî bir fakih olmayı tercih etmiştir. Ebû Hanîfe, İmam Muhammed ve Ebû Yusuf'un usul ve kaidelerinden hareket ederek farklı ihtimalleri değerlendirmiş ve dirayetini kullanarak tercihte bulunmuştur.

Mâturîdî meselelere yaklaşırken öncelikle Kur'an'ı merkeze almış, sonra sünnetin açıklayıcılığı ve tamamlayıcılığına müracaat etmiş, sahabenin görüş ve uygulamalarını göz önünde bulundurarak mezhep imamlarının fetvalarını değerlendirmiştir. Ayrıca külli kaideler (el-asl) ile de görüşlerini temellendirme yoluna gitmiştir.

Yaptığı yorumlardan ve kullandığı ifadelerden anlaşıldığına göre Ebû Hanîfe'ye sadece bağlılık göstermiyor aynı zamanda derin bir saygı da duyuyor olmalıdır. Ele aldığımız konulardan biri olan vitir namazı meselesinde Ebû Hanîfe'nin görüşünü isabetli bulmayıp farklı delillerin kuvvetini ortaya koymuş fakat yine de netice bildirmekten imtina etmiş, mesele ile ilgili tavakkuf etmeyi tercih etmiştir.

Mâverâünnehir'in kendisine sağladığı özgür yapıyı çok iyi değerlendirip en gerekli zamanda, ümmetin ihtiyaç duyduğu çalışmayı akıl-nakil dengesini başarılı bir şekilde kurarak gerçekleştiren, Ebû Hanîfe'nin ehli sünnet anlayışını sistemleştiren, fıkıh anlayışına katkı ve ivme kazandıran İmam Mâturîdî daha çok kelamcı kişiliği ile tanınmış ve incelenmiştir. Onun fıkıha yaptığı katkı araştırılmayı ve istifadeye sunulmayı beklemekte ve hak etmektedir. Allah ondan razı olsun.

KAYNAKÇA

Abdürrezzâk es-San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi', *el-Musannef*, Beyrut 1403.

Ak, Ahmet, *Büyük Türk Âlimi Mâturîdî ve Mâturîdîlik*, Bayrak Matbaası, İstanbul 2008.

Aktan, Hamza, "Zevi'l-Erhâm", DİA, İstanbul 2013.

Ali, Kevser Kamil, "Çok Evlilik", DİA, İstanbul, 1993.

Atar, Fahrettin, "Sefer", DİA, İstanbul, 2009.

Aydın, Mehmet Âkif, "Mehir", DİA, Ankara 2003.

Azîmâbâdî, Ebû't-Tayyib Şemsülhak Muhammed b. Emir Ali, 'Avnu'l-ma'bûd: Şerhu Süneni Ebî Dâvûd, Beyrut 1415.

Babanzâde, Ahmed Naîm, , *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrid-i Sarîh Tercemesi*, DİB Yay. Ankara 1978.

Bardakoğlu, Ali, "Ferâiz", DİA, İstanbul 1995.

Bilgili, İsmail, "Bir Hanefî Fakîhi İmam Mâturîdî" IV. Uluslararası Şeyh Şa'bân-ı velî sempozyumu Hanefîlik-Mâturîdîlik, Mayıs 2017.

Bilgili, İsmail, "Osmanlı Tanzimat Dönemi İslam Miras Hukuku", Tekin Kitapevi, Konya 2018.

Bilgili, İsmail, "Hanefî Fıkıh Medeniyetine İmam Mâturîdî'nin Katkısı" İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi, sayı 29.

Bilgin, Ömer Faruk, *el-Mâturîdî'nin Te'vîlâtü'l-Kur'ân'ının Dirâyet Tefsiri Açısından Tahlili*, Doktora tezi, Uludağ Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Bursa 2012.

Bilmen, Ömer Nasûhi, *Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahat-ı Fıkhiyye Kamusu*, Bilmen Yay. İstanbul ty.

Boynukalın, Mehmet, "Teyemmüm", DİA, İstanbul, 2012.

Buhârî, Ebû Abdullah Muhammed b. İsmâîl el-Cu-fî, *el-Câmi'u's-sahîh*, İstanbul 1978.

Cürcânî, Seyyid Şerif, *Kitâbu't-Ta'rifat*, çev. Ali Erkan, Bahar yay, İstanbul 1997.

Döndüren, Hamdi, "Avl", DİA, İstanbul 1991.

Ebû'l-Muîn Meymûn b. Muhammed **en-Nesefî**, *Tabsıratu'l- Edillefi Usûli'd-Dîn*, thk. Claude Selame, Şam 1992.

- Erdem**, Mehmed, “Salâtü’l-Havf”, *DİA*, İstanbul, 2009.
- İbn Ebû Şeybe**, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed, *el-Musannef*, Riyad 1988/1409.
- İbn Hacer** el-Askalanî, *Lisânü’l-mîzan*, Haydarâbat 1329.
- İbn Kutluboğâ**, Ebü’l-Adl Zeynüddîn Kâsım es-Sûdûnî, *Tâcü’t-terâcim*, Beyrut, Dâr’ul-Kalem 1992.
- İbn Mâce**, *es-Sünen*, İstanbul 1992/1413.
- İbnu’l Cevzî**, Ebu’l-Ferec Cemaleddin Abdurrahman b. Ali b. Muhammed, *Zâdü’l-mesir fî ilmi’t-tefsîr*, Beyrut 1404/1984.
- İbnu’l-Arabî**, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed el-Meâfirî (ö. 543/1148), *Ahkâmü’l-Kur’ân*, Beyrut, Daru’l-Kitabi’l-İlmiyye 2003.
- İnce**, İrfan, “Ridde”, *DİA*, İstanbul 2008.
- Karaman**, Hayreddin, “Fıkıh”, *DİA*, İstanbul 1996.
- Karaman**, Hayreddin, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku 2 Hususî Hukuk*, Ensar Neş. İstanbul 2000.
- Korkmaz**, Sıddık, “İmam Ebû Mansur el-Maturidi’nin Hayatı ve Eserleri”, Dini Araştırmalar, sayı: 10, 2001.
- Kureşi**, İbn Ebü’l Vefa Ebû Muhammed Abdülkâdir b. Muhammed, *el-Cevâhiru’l Mudiyye fî Tabakâti’l Hanefiyye*, Kahire 1993.
- Mâlik b. Enes**, Ebû Abdullah, *el-Muvatta’*, İstanbul 1992/1413.
- Mâtürîdî**, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Semerkandî, *Te’vîlâtü’l-Kur’ân*, İstanbul 2005.
- Müslim**, Ebü’l-Hüseyin Müslim b. Haccâc el-Kuşeyrî en-Nisâbûrî, *el-Câmi’u’s-sahîh*, (nşr Muhammed Fuâd Abdülbâkî), Beyrut 1956.
- Özel**, Ahmet, “Cihad”, *DİA*, İstanbul 1993.
- Özen**, Şükrü, “Mâtürîdî”, *DİA*, Ankara 2003.
- Özen**, Şükrü, *Ebû Mansûr el-Maturîdî’nin Fıkıh Usulünün Yeniden İnşası*, İstanbul 2001.
- Özdeş**, Talip, *İmam Mâtürîdî’nin Te’vîlâtü Ehli’sünne Adlı Eserinin Tefsir Metodolojisi Açısından Tahlil ve Tanımı*, Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1997.
- Râgıb el-İsfahânî**, *el-Müfredât*, çev. Abdalbaki Güneş, Çıra Yay. İstanbul 2012.

Rudolph, Ulrich, *Semerkant'ta Ehl-i Sünnet Kelamı Mâturîdî*, Litera Yay. İstanbul 2017.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed, *el-Mebсут*, ed. M.Cevat Akşit, Gümüşev Yay, İstanbul 2008.

Süyûtî, Ebû'l-Fazl, Celaleddin Abdurrahman, b. Ebi Bekr b. Muhammed, *ed-Dürru'l-mensur*, Beyrut 1993.

Şâfiî, Ebû Abdullah Muhammed b. İdris b. Abbâs, *el-Um*, Beyrut 1976/1397.

Şimşek, Murat, *İmam Ebû Hanîfe ve Hanefîlik*, Hacıveyiszade İlim ve Kültür Vakfı Yay., İstanbul 2019.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr b. Yezîd, *Cami'u'l-beyan an te'vîli âyi'l-Kur'ân*, (nşr. Sıdkî Cemîl el-Attâr), Beyrut 1415/1995.

Tanci, Muhammed b. Tavit, “*Abü Mansur Al-Mâturîdî*”, Atatürk Üniv.İlh. F. Dergisi, sayı:I-II, c.4, 1955.

Temîmî, Takıyyüddîn b. Abdilkâdir ed-Dârî el-Gazzî el-Mısırî (v. 1010/1601), *et-Tabakâtü's-seniyye fî terâcimi'l-Hanefiyye*, Nuruosmaniye Kütüphanesi, nr: 3391, 467 vr.

Topaloğlu, Bekir, “*Kitâbü't-Tevhîd*”, *DİA*, Ankara 2002.

Tirmizî, Ebû İsbâ Muhammed b. İsbâet-Tirmizî es-Selemî, *es-Sünen*, İstanbul 1992/1413.

Yaşaroğlu, M Kamil, “*Namaz*”, *DİA*, İstanbul, 2006.

Yazır, Elmalılı M. Hamdi, *Hak Dini Kur'an Dili*, Akçağ Yay. Ankara 1995.

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü

Öz Geçmiş

14 / 04 / 1980 tarihinde Karabük’te doğdu. İlkokul, ortaokul ve lise eğitimini Karabük’te yaptı. 1997-2002 yılları arasında Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi’nde lisans eğitimini tamamladı. 2002 yılında askerlik görevini yerine getirdi. 2004 yılında başladığı öğretmenlik mesleğini halen sürdürmektedir. Evli ve üç çocuk babasıdır.

